

FILOZOFSKI FAKULTET
IVANA LUČIĆA 3, ZAGREB
ODSJEK ZA POVIJEST

Diplomski rad:
**„Tito, partizani i komunistički pokret u srednjoškolskim
udžbenicima u RH od 1991. do 1999.“**

STUDENT: Hrvoje Pajur

MENTOR: dr.sc. Martin Previšić, docent

Zagreb, veljača 2018. godine.

Faculty of Humanities and Social Sciences, Zagreb
Department of History

**„Tito, Partisans and the Communist movement in the
high school textbooks in the Republic of Croatia from 1991
to 1999“**

STUDENT: Hrvoje Pajur

Supervisor: dr.sc. Martin Previšić,
Assistant Professor

Zagreb, February 2018.

SADRŽAJ

	SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI.....	4-5
1.	UVOD.....	6
1.1.	Povijesni kontekst – Republika Hrvatska 1991.-1999.	7-10
1.2.	Tito, partizani i komunistički pokret.....	10-14
1.3.	Udžbenici povijesti i metoda istraživanja.....	14-15
2.	DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA.....	15-16
2.1.	Magdalena Najbar-Agičić: „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća“	16-17
2.2.	Magdalena Najbar-Agičić: „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima“	17-19
2.3.	Stefano Petrungaro: „Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918. - 2004.godine“	19-20
3.	UDŽBENICI POVIJESTI IZ VREMENA DRUGE JUGOSLAVIJE.....	20-22
3.1.	Tomo Čubelić: „Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije“(Zagreb: Školska knjiga, 1956.).....	22-24
3.2.	Ivo Perić: „POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije“(Zagreb: Školska knjiga,1972.).....	25-29
4.	UDŽBENICI POVIJESTI U REPUBLICI HRVATSKOJ OD 1991. DO 1999. GODINE.....	29-32
4.1.	Ivo Perić: „Hrvatska i svijet u XX. stoljeću“(Zagreb: Školska knjiga, 1993.).....	32-41
4.2.	Ivan Vujčić: „POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije“(Zagreb: Birotehnika, 1998.).....	41-49
4.3.	Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina: „POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije“(Zagreb: Profil, 1999.).....	50-60
5.	ZAKLJUČAK.....	60-62
6.	BIBLIOGRAFIJA.....	63-66

SAŽETAK

Događaji s početka devedesetih godina dvadesetog stoljeća zasigurno spadaju među najvažnije događaje u hrvatskoj povijesti. Tih godina se Hrvatska osamostalila od Jugoslavije, a došlo je i do drastičnih promjena u njezinom političkom i društvenom uređenju te državnoj ideologiji. Te promjene su utjecale i na službenu historiografiju koja se također izmijenila u odnosu na Jugoslaviju. Ovaj rad pokušava prikazati i analizirati te historiografske izmjene pomoću komparacije školskih udžbenika povijesti koji su se koristili u Jugoslaviji sa udžbenicima nastalim u Republici Hrvatskoj 1990-ih godina. U radu su korišteni sljedeći udžbenici: „Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije“ Tome Čubelića iz 1956. godine; „POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije“ Ive Perića iz 1972. godine; „Hrvatska i svijet u XX. stoljeću“ Ive Perića iz 1993. godine; „POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije“ Ivana Vujčića iz 1998. godine te „POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije“ iz 1999. godine kojeg su napisali Damir Agičić, Tvrтко Jakovina, Suzana Leček i Magdalena Najbar-Agičić. Kod komparacije udžbenika, naglasak je stavljen na analizu promjena u prikazivanju osobe Josipa Broza Tita, partizanske vojske i njezine uloge u Drugom svjetskom ratu te u opisivanju komunističkog pokreta. Ove bi povijesne teme, kao glavni elementi raspadnute Jugoslavije, trebale biti najočitiji primjer promjena koje su se dogodile u hrvatskoj historiografiji 1990-ih godina. Ova činjenica se u radu pokušava dokazati temeljem analize povijesnog konteksta te broja i selekcije informacija i povijesnih izvora koji su vezani uz te teme.

KLJUČNE RIJEČI:

Jugoslavija, Hrvatska, udžbenici povijesti, Tito, partizani, komunistički pokret.

SUMMARY

When a country changes its political and economic system, or it changes its official state ideology, certain change in official historiography will almost certainly occur. This paper tries to show the changes that took place in Croatian historiography in the 1990s, after its independence from Yugoslavia. These changes are presented here through the analysis and comparison of school textbooks used in Yugoslavia with history textbooks in the Republic of Croatia in the 1990s. The following textbooks have been used in this paper: "History for VIII. class of public eight-grade school and IV. grade of Gymnasium" by Toma Čubelić from 1956; "HISTORY – textbook for IV. grade of Gymnasium" by Ivo Perić from 1972; "Croatia and the World in the 20th Century" by Ivo Perić from 1993; "HISTORY, Croatia and the World in the XX Century, a textbook for IV. grade of Gymnasium "by Ivan Vujčić from 1998; and "HISTORY 4, textbook for the forth grade of Gymnasium" from 1999 written by Damir Agičić, Tvrko Jakovina, Suzana Leček and Magdalena Najbar-Agičić. When comparing the textbook, emphasis was placed on the analysis of changes in the representation of Josip Broz Tito, the Partisan Army and its role in the Second World War, and in describing the Communist movement. These topics, as the main elements of the shattered Yugoslavia, experienced the greatest changes in Croatian historiography in the 1990s, taking into account the historical context and the number and selection of information and historical sources, which is in this paper, analyzed and presented.

KEYWORDS:

Yugoslavia, Croatia, History textbooks, Tito, Partisans, Communist movement.

1. UVOD

Kada u nekoj državi dolazi do promjene političkog sustava, odnosno promjene službene državne ideologije, gotovo sigurno će doći i do određenih promjena u službenoj historiografiji. Ovaj rad pokušava prikazati promjene koje su se dogodile u hrvatskoj historiografiji 1990-ih godina, nakon njezinog osamostaljenja od Jugoslavije. Te promjene su ovdje prikazane kroz analizu i komparaciju školskih udžbenika koji su se koristili u Jugoslaviji sa udžbenicima povijesti nastalim u Republici Hrvatskoj 1990-ih godina. U radu su korišteni sljedeći udžbenici: „Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije“ Tome Čubelića iz 1956. godine; „POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije“ Ive Perića iz 1972. godine; „Hrvatska i svijet u XX. stoljeću“ Ive Perića iz 1993. godine; „POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije“ Ivana Vujčića iz 1998. godine te „POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije“ iz 1999. godine kojeg su napisali Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, Suzana Leček i Magdalena Najbar-Agičić. Prilikom usporedbe udžbenika, naglasak je stavljen na analizu promjena u prikazivanju i analizi Josipa Broza Tita, partizanske vojske i njezine uloge u Drugom svjetskom ratu te u opisivanju komunističkog pokreta. Te teme su, kao glavni elementi raspadnute Jugoslavije, doživjele najveće promjene u hrvatskoj historiografiji 1990-ih godina i to u vidu valorizacije, definicije, povijesnog konteksta te broja i selekcije informacija i povijesnih izvora, a što se u ovom radu, nastojalo prikazati. U uvodnim poglavljima prikazan je povijesni kontekst važan za razumijeva postavljanja problema. Tu su uključeni kratki prikazi važnih političkih događaja i ideoloških promjena. Posebno su istaknuti „pojmovi“ koji će biti komparativno analizirani: Josip Broz Tito, partizani te komunistički pokret. Potom su prikazana recentna analitička djela koja problematiziraju različite politike povijesti u razdoblju od 1918. pa do recentne povijesti. Zatim su prikazani i analizirani udžbenici iz razdoblja druge Jugoslavije te njihova perspektivizacija datih pojmova. Nakon toga na istoj bazi analizirani su udžbenici iz Republike Hrvatske. Na kraju rada dati je zaključak i rekapitulacija rečenog.

1.1. Povijesni kontekst – Republika Hrvatska 1991.-1999.

Devedesete godine prošlog stoljeća su važne godine za Hrvatsku suvremenu povijest. Tih je godina Hrvatska, raspadom Jugoslavije, postala samostalna i suverena država. Još prije raspada Jugoslavije, na njezinom prostoru, pa tako i u Hrvatskoj dolazi do krize komunističkog uređenja, posljedica čega je demokratizacija u političkom te prelazak u kapitalizam u ekonomskom smislu.

Jedan od signala tih događaja s početka devedesetih seže još u 1980. godinu. Naime 4. svibnja te godine, u Ljubljani se dogodilo nešto na što Jugoslavija i njezini čelnici nisu bili spremni te iako su znali da će do toga doći, nisu pronašli rješenje za taj problem. Taj problem je smrt prvog čovjeka Jugoslavije, Josipa Broza Tita, koji je nakon višemjesečnog bolovanja umro nekoliko dana prije svog 88. rođendana. Njegov sprovod spada među najveće u ljudskoj povijesti, a na njemu je prisustvovalo 209 delegacija iz 127 svjetskih zemalja, među kojima je bilo 38 šefova država, 5 prinčeva, 10 premijera te velik broj ostalih važnih državnika.¹ Ti državnici nisu došli samo zato što je Tito bio posljednji živući veliki ratni vojskovođa, već i zato što su znali da je ovaj događaj prijelomni trenutak za Jugoslaviju, koja je, kao balansirajući faktor između dva hladnoratovska bloka, imala veliku ulogu u svjetskoj politici. Ta smrt jednog čovjeka je zapravo značila i smrt zemlje koju je taj čovjek stvorio. Tito je bio u to vrijeme jedini i posljednji faktor koji je svojim autoritetom, stegom i karizmom zadržavao narode Jugoslavije na okupu.²

Važnost stvarnog i simboličkog značaja Titove smrti manifestirala se već tijekom 1980-ih godina kada je Jugoslavija upala u tešku gospodarsku krizu. Vanjski dug je iznosio gotovo 20 milijardi dolara, što je dovelo do nestašice raznih namirnica te benzina i nafte.³ Gospodarsku krizu je slijedila puno teža i opasnija kriza međunacionalnih odnosa, s kojom se Predsjedništvo⁴ Jugoslavije nije znalo nositi i koja će dovesti do konačnog raspada Jugoslavije i propasti njezinog uređenja početkom 1990 - ih godina.

Krizu međunacionalnih odnosa do jedne mjere instrumentaliziralo je srpsko rukovodstvo, sa Slobodanom Miloševićem na čelu, proširivši priču o „ugroženosti“ srpskog naroda u Jugoslaviji. O tome su prvi počeli pričati srpski akademici u tzv. *Memorandumu* kojeg je izdala Srpska akademija znanosti i umjetnosti (SANU), a taj dokument je objavljen u

¹ Sead Saračević (ur.), *Bilo je časno živjeti s Titom* (Zagreb: Vjesnik: Mladost: Prosvjeta, 1980), 226-227.

² Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 586-591.

³ Isto 595-596.

⁴ Vrhovno rukovoditeljsko tijelo u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) osnovano 1971. godine, a počinje djelovati punim kapacitetom nakon smrti Josipa Broza Tita. Imalo je 8 članova (po jedan iz svake od 6 republike i 2 pokrajine). Predsjednik se mijenjao svake godine.

beogradskim „Večernjim novostima“ 1986. godine.⁵ Priče su prešle u djela kada je 1987. godine došlo do srpskih nemira na Kosovu, što je Milošević, koji je poslan da smiri situaciju, zapravo iskoristio za svoj uspon i širenje svojih nacionalističkih ideja.⁶

Upravo takva politika Socijalističke Republike (SR) Srbije, kao i već spomenuta ekonomska kriza, dovest će do stanovite promjene odnosa u Hrvatskoj te opipljivom padu moći Saveza Komunističke Hrvatske (SKH)⁷, što će se najviše očitovati na Jedanaestom kongresu SKH, održanom krajem 1989. godine u Zagrebu. Tada se SKH počinje zauzimati za demokratske političke odnose i višestranački sustav, a na čelo Centralnog komiteta (CK) SKH dolazi Ivica Račan, koji je bio jedna od ključnih osoba u sprovođenju ovih reformi unutar partije.⁸ Na području Slovenije i Hrvatske je još krajem 1988. i početkom 1989. godine započeto stvaranje opozicijskih stranaka, tada još u ilegali. Tako je sredinom 1989. godine osnovana i Hrvatska Demokratska Zajednica (HDZ), na čelu s Franjom Tuđmanom kao svojim prvim predsjednikom. Nakon što su početkom 1990. godine legalizirane sve stranke te nakon što su hrvatski i slovenski delegati napustili Četrnaesti kongres Saveza Komunističke Jugoslavije (SKJ)⁹, što je označilo početak raspada SKJ, došlo je do ispunjenja svih uvjeta za prve višestranačke izbore u Hrvatskoj.¹⁰

Prvi višestranački izbori u Hrvatskoj su održani kroz dva izborna kruga, prvi krajem travnja, a drugi početkom svibnja 1990. godine. Pobjednik prvih izbora bio je HDZ, koji je osvojio 41.9 posto glasova te tako osigurao gotovo dvotrećinsku saborsku većinu, po tadašnjem izbornom sistemu. Ubrzo nakon izbora, 30. svibnja 1990. godine, je konstituiran i novi višestranački Sabor. Prva sjednica višestranačkog Sabora je održana istog dana i na njoj je odlučeno da će Franjo Tuđman obavljati dužnost predsjednika Predsjedništva Socijalističke Republike (SR) Hrvatske te da će Žarko Domljan biti prvi predsjednik novoosnovanog Sabora.¹¹ Rezultati izbora u proljeće 1990. godine te rezultati raznih anketa, provedenih prije izbora, jasan su pokazatelj misli hrvatskog društva iz tog vremena, a to je da hrvatski građani ne žele više takvu Jugoslaviju ili je pak ne žele uopće. Izbori su bili konačan korak pretvaranja totalitarističkog uređenja u demokratski politički poredak u SR Hrvatskoj, a kada

⁵ Ante Nazor (ur.), *Počeci suvremene hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.)* (Zagreb: Stega tisak, 2007), 9.

⁶ Florence Hartmann, *Milošević. Dijagonala luđaka* (Rijeka/Zagreb: Nakladni zavod globus, 2002), 27-30.

⁷ Savez komunističke Hrvatske – naziv za Komunističku partiju Hrvatske, vladajuću političku organizaciju u SR Hrvatskoj, nakon promjene imena 1952. godine; dio Saveza komunističke Jugoslavije.

⁸ Zdenko Duka, *Račan: biografija* (Zagreb: Profil international, 2005), 46-47.

⁹ Savez komunističke Jugoslavije – naziv za Komunističku partiju Jugoslavije, vladajuću političku organizaciju u SFRJ, nakon promjene imena 1952. godine.

¹⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 632-647.

¹¹ Reuf Kapetanović, *Kronologija zbivanja u Republici Hrvatskoj 1989.-1995.* (Zagreb: Informator, 1997), 5-6.

još k tome dodamo usvajanje novog Ustava¹² Republike Hrvatske te referendum¹³ za samostalnost Hrvatske, bilo je jasno da će Hrvatska uskoro izaći iz Jugoslavije. Ipak ta ista Hrvatska je još uvijek bila dio te Jugoslavije i u njoj je živjelo više od pola milijuna Srba koji su sve više padali pod utjecaj već spomenutih Miloševićevih ideja i propagande.¹⁴

Dana 25. lipnja 1991. godine Hrvatska i Slovenija donose Ustavne Odluke o svojoj suverenosti i samostalnosti, čime je započeo proces njihovog izlaska iz Jugoslavije te proces njihovog međunarodnog priznanja.¹⁵ Konačni izlazak iz Jugoslavije dogodio se 8. listopada 1991. godine kada je Sabor potvrdio odluke kojima Hrvatska raskida sve državno-pravne veze s Jugoslavijom te postaje samostalna država.¹⁶

Taj izlazak Hrvatske iz Jugoslavije, nažalost nije prošao mirnim putem, već jednim od većih ratnih sukoba druge polovice 20. stoljeća u Europi, a koji je u Hrvatskoj nazvan Domovinskim ratom. Iako su prvi nemiri započeli još u kolovozu 1990. godine¹⁷, najčešće se za početka rata uzima datum 31. ožujak 1991. godine, tzv. Krvavi Uskrs, kada je poginula i prva žrtva Domovinskog rata, policajac Josip Jović.¹⁸ Glavni razlog srpske pobune je protivljenje Srba u Hrvatskoj da žive u samostalnoj Hrvatskoj, ali i huškačka politika Slobodana Miloševića i njegovih suradnika, koji su Srbe u Hrvatskoj uvjerali da će se ponoviti 1941. godina te da će samostalna Hrvatska biti nova Nezavisna Država Hrvatska (NDH). Pobuna se transformirala u rat kada se umiješala Jugoslavenska Narodna Armija (JNA), koja se u početku predstavljala kao smirivatelj da bi kasnije, od rujna 1991. godine, u potpunosti počela pomagati pobunjene Srbe.¹⁹ Slobodan Milošević i JNA su imali dvije otvorene mogućnosti, pokušati zadržati Jugoslaviju u kojoj bi glavnu ulogu imala Srbija ili ostvariti ideju velike Srbije koja bi obuhvaćala sve teritorije na kojima žive Srbi. Nakon što je Hrvatska jasno dala do znanja da izlazi iz Jugoslavije, jedino je ova druga opcija ostala moguća, a ona se mogla ostvariti samo putem osvajačkog rata. Već krajem 1991. godine došlo je do vrhunca rata u Hrvatskoj i to u stvarnom i simboličnom smislu. Naime, tada se odvijala bitka za Vukovar, čijim su osvajanjem Srbi u Slavoniji htjeli osigurati cjelovitost dotad

¹² Novi Ustav Republike Hrvatske usvojen je na zasjedanju Sabora 22. prosinca 1990. godine, te je zbog tog datum nazivan i Božićnim Ustavom. Neke od najvažnijih odrednica novog Ustava su one o grbu, zastavi i himni Republike Hrvatske te mogućnost udruživanja Hrvatske s drugim državama jedino putem referenduma.

¹³ Referendum na kojem su se građani trebali izjasniti žele li samostalnost Hrvatske održan je 19. svibnja 1991. godine. Na referendum je izašlo 83.6 posto od ukupno upisanih birača, a od toga broja 93.2 posto ili 2 845 521 građanin je zaokružio pozitivan odgovor.

¹⁴ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 650-677.

¹⁵ Reuf Kapetanović, *Kronologija zbivanja u Republici Hrvatskoj 1989.-1995.* (Zagreb: Informator, 1997), 40.

¹⁶ Ante Nazor (ur.), *Počeci suvremene hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.)* (Zagreb: Stega tisak, 2007), 94.

¹⁷ Pobuna Srba u Hrvatskoj koju nazivamo „balvan revolucijom“.

¹⁸ Davor Marijan, *Hrvatska 1989.-1992.: rađanje države* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017), 489-490.

¹⁹ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 686.

osvojenog teritorija u istočnoj Hrvatskoj.²⁰ Zbog velike nadmoći napadača u ljudskom i logističkom smislu grad je napokon pao 19. studenog, ali uz velike srpske gubitke, što se pokazalo ključnom činjenicom za daljnji tijek rata. Što se tiče hrvatskih žrtava, prema procjeni poginulo je 1739 osoba, od čega 458 civila, a 353 osobe se smatraju nestalima.²¹ Vukovar nije bio jedina žrtva ovog rata, ali je trajno ostao simbol patnje u Domovinskom ratu. Ratna zbivanja u Hrvatskoj potrajala su sve do kraja 1995. godine kada su potpisani Erdutski i Daytonski sporazumi, kojima je označen kraj rata u Jugoslaviji.²² Sporazumima su prethodile dvije velike akcije hrvatskih vojnika, a to su Bljesak (svibanj 1995. godine), operacija kojom je oslobođeno više od 500 kilometara kvadratnih u zapadnoj Slavoniji i hrvatskoj Posavini; te Oluja (kolovoz 1995. godine) čiji je vrhunac bilo oslobođenje Knina, glavnog uporišta pobunjenih Srba.²³

Iako je još početkom 1992. godine Hrvatska doživjela međunarodno priznanje kao samostalna zemlja, pravu neovisnost je stekla tek završetkom rata. U drugoj polovici devedesetih godina 20. stoljeća Hrvatsku možemo opisati kao tranzitnu zemlju koja se pokušava, doduše tada još bezuspješno, učlaniti u euroatlanske integracije, NATO pakt te Europsku uniju, što dalje od Jugoslavije i njezinih tekovina.²⁴

Ovaj kratki pregled je ujedno i uvod u temu rada. Hrvatska je devedesetih godina postala samostalna te je došlo do promjene političkog i ekonomskog sistema, zbog čega se može pretpostaviti da je došlo i do značajnih promjena u historiografiji, tj. pogleda i interpretacije prošlosti, ali i nove politike povijesti.

1.2. Tito, partizani i komunistički pokret

Potreban je i kratak povijesni osvrt na neke od glavnih elemenata politike povijesti u Jugoslaviji koji su doživjeli smanjivanje opsega i povijesnu reinterpretaciju u udžbenicima u Hrvatskoj nakon 1991. godine.

Josip Broz zasigurno spada među najpoznatije političare 20. stoljeća. Iako su njegovo rođenje i identitet obavijeni raznim misterijima, njegovim datumom rođenja se i danas smatra 25. svibnja 1892. godine u selu Kumrovec, u Hrvatskom zagorju.²⁵ Pseudonimom „Tito“

²⁰ Davor Marijan, *Hrvatska 1989.-1992.: rađanje države* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017), 513.

²¹ Davor Marijan, *Obrana i pad Vukovara* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013), 346.

²² Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 750-751.

²³ Davor Marijan, *Oluja* (Zagreb: Tiskara Rim, 2007), 48,72.

²⁴ Marius Søberg i Sabrina P. Ramet, „Izazovi pred Hrvatskom nakon osamostaljenja,“ u *Hrvatska od osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, ur. Renéo Lukić, Sabrina P. Ramet i Konrad Clewing (Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013), 14.

²⁵ Pero Simić, *Tito. Fenomen stoljeća* (Zagreb: Tisak, 2009), 30, 35.

počinje se koristiti nakon što je postao članom Centralnog Komiteta (CK) KPJ 1934. godine.²⁶ U svjetskoj povijesti je ostao upamćen kao jedan od važnih vođa gerilskog antifašističkog otpora za vrijeme Drugog svjetskog rata, ali i kao prvi komunistički disident koji se suprotstavio Staljinu.²⁷

Tito se u Drugom svjetskom ratu pokazao kao odličan taktičar, pogotovo u velikim vojnim sukobima, na Neretvi te Sutjesci, gdje je Tito bio i ranjen. Osim odličnom vojnom taktikom, Tito se isticao i svojim liderskim sposobnostima te karizmom koja je uvelike utjecala na konačnu pobjedu partizanske vojske. Uz sve to Tito je još za vrijeme rata, po uzoru na sve velike ratne vođe, počeo razvijati svoj kult ličnosti, a prvi obrisi razvijanja takvog kulta mogu se vidjeti na II. zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ-a)²⁸, održanom 29. studenog 1943. godine u Jajcu, u Bosni i Hercegovini. Na tom zasjedanju su, bez pogovora i uz buran pljesak, usvojene vrlo važne odluke kao što su proglašenje AVNOJ-a vrhovnim zakonodavnim i izvršnim predstavničkim tijelom Jugoslavije, proglašenje Tita maršalom, zabrana povratka u zemlju kralju Petru II. Karađorđeviću, koji se tada nalazio u izbjeglištvu u Londonu te odluka o izgradnji Jugoslavije prema federativnom načelu. Ovim postupcima Tito je ustvari stvorio novu Jugoslaviju, a osim skandiranja i silnog pljeskanja, na tom se zasjedanju prvi puta mogla vidjeti i Titova bista.²⁹

Do kraja rata Tito se uspio obračunati sa svim suparnicima te uvjeriti *Saveznike*³⁰ da su upravo on i njegovi partizani jedini gerilci koji su uspješni u borbi s Nijemcima te da su na njihovoj savezničkoj i pobjedničkoj strani.³¹ Nakon rata Jugoslavija je živjela po njegovim načelima i zahtjevima i bez obzira na to što se smatrala komunističkom zemljom, Tito je, svojim lukavim i vještim plesom između Istoka i Zapada, od nje uspio stvoriti svjetski važnu i utjecajnu zemlju. Naime, Tito jest bio staljinist, ali i komunist s određenom dozom liberalizma pa čak i demokracije.³² Dakle iz ovoga možemo zaključiti kako je Tito jedan od najvažnijih, ako ne i najvažniji čimbenik tzv. Druge Jugoslavije što potkrepljuje činjenica da je ubrzo nakon njegove smrti i ona doživjela svoju smrt.

²⁶ Ivo Goldstein, *Tito* (Zagreb: Profil knjiga, 2015), 82.

²⁷ Isto 16.

²⁸ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije – predstavničko političko tijelo pokreta za narodno oslobođenje Jugoslavije. Osnovano je u Bihaću u studenom 1942. godine.

²⁹ Pero Simić, *Tito. Fenomen stoljeća* (Zagreb: Tisak, 2009), 185-191.

³⁰ Skraćeni naziv za sile protivnice fašističkog Trojnog pakta u Drugom svjetskom ratu. Najvažnije članice: Velika Britanija, Francuska, SAD i SSSR.

³¹ Jože Pirjevec, *Tito i drugovi* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2012), 156.

³² Ivo Goldstein, *Tito* (Zagreb: Profil knjiga, 2015), 19.

Drugi važan čimbenik Savezne Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) je svakako njezina vojska - partizani, jer Jugoslavija je stvorena ratom u kojem su upravo partizani odigrali glavnu ulogu. Naime, oni su se jedini od svih „jugoslavenskih vojski“³³ odlučili usprotiviti njemačkim i talijanskim okupatorima, a ne im se pridružiti.

Nakon napada Njemačke na Jugoslaviju³⁴ i njezinog raspada u travnju 1941. godine, komunisti su ostali jedina snaga za borbu protiv okupatora.³⁵ U početku, komunisti nisu ulazili u sukobe s nacistima, jer je još uvijek vrijedio sporazum³⁶ između Njemačke i Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR-a). Kada je Njemačka prekršila taj sporazum i 22. lipnja 1941. godine napala SSSR, jugoslavenski komunisti su započeli vojne operacije protiv Nijemaca. Već istog dana je u Sisku osnovan prvi hrvatski partizanski odred kojim je zapovijedao Vladimir Janjić – Capo. Vojska je nazvana partizanima jer su ratovali gerilski, što znači skrivajući se po šumama i ratujući napadima iz zasjede te raznim diverzijama. Do kraja 1941. godine partizani su znatno ojačali i izveli nekoliko uspješnih akcija te se formirali u vojsku prepoznatljivu po amblemu petokrake crvene zvijezde i pozdravu: „Smrt fašizmu – sloboda narodu!“³⁷ Partizani su službeno postali vojska³⁸, kada je 21. prosinca 1941. godine, na Staljinov rođendan, u bosansko-hercegovačkom gradiću Rudo osnovana Prva proleterska brigada.³⁹ Nakon rata se u Jugoslaviji taj datum slavio kao Dan Jugoslavenske armije, ali je nakon sukoba sa Staljinom 1948. godine promijenjen na 22. prosinac. Partizani, s Titom na čelu su uspjeli obraniti Jugoslaviju i pobijediti u Drugom svjetskom ratu, što se i danas smatra gotovo nestvarnim uspjehom.

Tito i partizani su bez dileme heroji Drugog svjetskog rata, ali događaji s kraja rata, kao što su Bleiburg i Križni put, na njih bacaju veliku dozu kontroverznosti te stvaraju podijeljenost stavova o njima, kako kod povjesničara, tako i kod običnih ljudi. Iako se može reći da su ratni sukobi uvijek popraćeni odmazdama, partizanska odogovornost za zločine na Bleiburgu i dalje stoji.⁴⁰ Osim toga, u današnje vrijeme se partizane vrlo često krivo izjednačava sa vojnicima JNA, srbijanskim agresorima na Hrvatsku i BiH u Domovinskom ratu. Činjenica jest da je JNA, iako većinom sastavljena od Srba i Crnogoraca, do ljeta 1991.

³³ Pod ovim pojmom mislimo na partizane, četnike, ustaše i domobrane.

³⁴ Stara Jugoslavija, nastala 1918. godine, a nestala 1941. godine.

³⁵ Jože Pirjevec, *Tito i drugovi* (Zagreb: Mozaik knjiga, 2012), 93.

³⁶ Pakt Ribbentrop – Molotov, sklopljen u kolovozu 1939. godine, a prema njemu Njemačka i SSSR su prijateljske zemlje i neće se međusobno napadati.

³⁷ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 279, 280, 284.

³⁸ Narodnooslobodilačka vojska (NOVJ) koja će se krajem Drugog svjetskog rata preimenovati u Jugoslavensku armiju (JA), a 1951. godine u Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) kako će se zvati sve do svog službenog raspuštanja 1992. godine.

³⁹ Milosav Bojić (ur.), *Prva proleterska* (Zagreb: Globus, 1984), 1.

⁴⁰ Martina Grahek Ravančić, *Bleiburg i križni put 1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009), 376.

godine bila više komunistička negoli srpska institucija, ipak kada govorimo o Domovinskom ratu, ona je u potpunosti detitoizirana i dekroatizirana.⁴¹

Posljednji, ali ne i manje važni čimbenik Druge Jugoslavije je komunističko, odnosno socijalističko društveno i političko uređenje, u konceptu rada nazvan „komunistički pokret“, a radi se zapravo o Komunističkoj partiji Jugoslavije (KPJ). Na području Jugoslavije su se još tijekom druge polovice 19. stoljeća počeli javljati razni radnički pokreti. S druge strane, sami komunizam se pojavio ubrzo nakon Oktobarske revolucije⁴², kada je došlo do ujedinjenja dijela lijevih organizacija u stranku⁴³, iz koje će novim preslagivanjima 1920. godine nastati Komunistička partija Jugoslavije (KPJ). Ubrzo nakon njezinog nastanka, KPJ je stavljena izvan zakona te započinje svoje djelovanje u ilegali. Komunistički pokret u Jugoslaviji doživljava procvat tijekom Drugog svjetskog rata kada je u vidu partizana, ali i civila dobio veliki broj simpatizera.⁴⁴

Nakon rata, po uzoru na Sovjetski Savez, komunizam u Jugoslaviji postaje jedina opcija političkog i društvenog uređenja. Bez obzira na to što u Jugoslaviji nije sprovedena socijalistička revolucija⁴⁵, njezino rukovodstvo se vodilo načelima socijalističke revolucije. Dakle, u Jugoslaviji je vladala dominacija jednog doživotnog predsjednika, Josipa Broza Tita te jedne političke stranke, Komunističke partije Jugoslavije. Za očuvanje njihovog suvereniteta, preko *Agitpropa*⁴⁶ razvijali su se i kult ličnosti, odnosno kult partije. Što se tiče ekonomije i gospodarstva, država počinje kontrolirati tržište te se provode konfiskacija i nacionalizacija, odnosno procesi kojima se praktički ukida privatno vlasništvo, a zemlja velikih zemljoposjednika (kulaka)⁴⁷ raspodjeljuje među siromašnim seljacima i bezzemljašima. Osim sa bogatim seljacima jugoslavenska vlast se, po uzoru na SSSR, odlučila obračunati i sa svim vjerskim zajednicama koje nisu bile prihvatljive u komunističkom uređenju.⁴⁸

U početku je dakle Jugoslavijom vladao tvrdi komunistički (staljinistički) režim te se ne može reći da je postojalo veliko zadovoljstvo među jugoslavenskim pučanstvom, ali nakon Titovog sukoba sa Staljinom te uspostave vlastitog puta u ne tako kruti socijalizam, situacija

⁴¹ Ivo Banac, *Raspad Jugoslavije: eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima* (Zagreb: Durieux, 2001), 123, 126.

⁴² Studeni (listopad/oktobar prema julijanskom kalendaru) 1917. godine – komunizam pobjeđuje u Rusiji.

⁴³ Socijalistička radnička partija (SRP) Jugoslavije.

⁴⁴ Dušan Bilandžić et. al. (ur.), *Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj* (Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1969), 9-53.

⁴⁵ Jedan od razloga kasnijeg sukoba Jugoslavije i SSSR-a.

⁴⁶ Agitprop je pojam koji označava sve aktivnosti (mediji, umjetnost...) koje su izvršene u svrhu određene propagande. U Jugoslaviji se razvija po uzoru na SSSR.

⁴⁷ Pojam koji se također razvio u SSSR-u, a predstavljao bogate seljake s velikim posjedom.

⁴⁸ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 409-428.

se mijenja. U Jugoslaviji dolazi do ekonomskog oporavka, industrijalizacije te izgradnje nove ili obnove oštećene infrastrukture, u kojoj su veliku ulogu imale i radne akcije⁴⁹. U sljedećim godinama, nakon sukoba sa Staljinom 1948. godine, Jugoslavija postaje sve više neovisna od SSSR-a, a iz čega je zasigurno najbolji produkt utemeljenje politike nesvrstavanja.⁵⁰ Ne treba zaboraviti da su i sukob Tito – Staljin, uspostava radničkog samoupravljanja kao autentičnog doprinosa komunističkoj ideologiji i „pokret nesvrstanih“ kao diplomatska politika također bili temelji Jugoslavije, kada je riječ o legitimaciji sustava.

Ipak, bez obzira na politiku nesvrstavanja te „demokratizaciju“ šezdesetih i sedamdesetih godina, Jugoslavija je uvijek u suštini bila komunistička država, a takvom je i ostala sve do svoga raspada devedesetih godina.

Kroz izneseno jasno je kako su Tito, partizani i komunistički pokret zapravo tri najvažnija obilježja tzv. Druge Jugoslavije, zemlje koja više ne postoji i zemlje čijim su raspadom devedesetih godina prošlog stoljeća nastale nove i samostalne države, među kojima i Republika Hrvatska. Upravo zbog toga je zanimljivo pratiti kako je Jugoslavija prezentirana u udžbenicima, za vrijeme i u vremenu neposredno nakon osamostaljivanja Hrvatske.

1.3. Udžbenici povijesti i metoda istraživanja

U prethodnim rečenicama smo došli do zaključka da je, zbog osamostaljivanja od Jugoslavije devedesetih godina prošlog stoljeća i to ratnim putem, hrvatska historiografija redefinierala svoj pogled na povijest prije 1991. godine. To će se odraziti i na udžbenike povijesti.

Udžbenici povijesti su veoma važni zbog svoje obrazovne komponente, a što znači da su upravo ti tekstovi nekima zapravo jedini doticaj s nekom historiografijom, naravno uz kućni odgoj. Nadalje, potrebno je spomenuti na koju društvenu i dobnu kategoriju djeluju udžbenici, a to su djeca osnovnoškolske i srednjoškolske dobi. Ta djeca još nemaju čvrsto izgrađene stavove pa je i puno lakše utjecati na njih. Upravo to djecu čini možda i najvažnijim dijelom društva, pogotovo u državi kao što je to bila Hrvatska devedesetih godina: nova država, sa novim uređenjem i novom ideologijom.

Gore navedeno usmjerava nas na zaključak, kako su udžbenici povijesti u Hrvatskoj devedesetih godina doživjeli velike promjene u odnosu na udžbenike iz Jugoslavije, a to i potkrepljuje izbor udžbenika kao predmeta istraživanja u ovom radu. Metoda rada će biti

⁴⁹ Akcije u kojima su mladi svi zajedno pomagali u izgradnji cesta, željezničkih pruga i slično. Puno veći propagandni efekt negoli ekonomska učinkovitost.

⁵⁰ Ivo Goldstein, *Hrvatska 1918.-2008.* (Zagreb: EPH Liber, 2008), 463-507.

komparativna analiza, što znači da će se uspoređivati hrvatski udžbenici povijesti iz devedesetih godina sa udžbenicima koji su se koristili na području Hrvatske u vrijeme Druge Jugoslavije. Mislimo kako su tu prikladniji izbor srednjoškolski udžbenici, zbog njihovog opširnijeg sadržaja. Također valja napomenuti kako se radi isključivo o udžbenicima koji obrađuju dvadeseto stoljeće, odnosno teme koje smo odabrali kao primjer promjene perspektive u hrvatskoj historiografiji.

Komparacija udžbenika će se provoditi kroz nekoliko ključnih pitanja: tko je autor udžbenika i koja su njegova ostala povijesna djela; zatim, kada je udžbenik napisan, koje gradivo donosi te kolika je količina tog gradiva; kakva je selekcija informacija i izvora, odnosno koje informacije i izvore udžbenik donosi kao bitne, a koje se zanemaruju ili prešućuju; koji je način pisanja i perspektiva te koji se stavovi potiču; i na kraju kakav je didaktički i metodički osvrt na udžbenik, odnosno koliko je on primjeren ciljanim čitateljima. No prije samog početka istraživanja valja spomenuti dosadašnje znanstvene radove napisane na temelju sličnih istraživanja.

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Ako uzmemo u obzir dvadeseto stoljeće, sadržaj udžbenika, pogotovo onih za povijest, je najčešće bio diktiran od strane politike, odnosno države, a djeca pa i njihovi roditelji su taj sadržaj uzimali zdravo za gotovo. Tek se u posljednje vrijeme može vidjeti kako se raspravama o udžbenicima daje veći medijski prostor. Daje se do znanja kako ne smiju udžbenike uzimati kao nepogrešive te da o svemu razmišljaju. Neke rasprave su možda banalne, ali postoje i ozbiljne rasprave koje su vrijedne pažnje. Sva ta povećana pažnja prema udžbenicima, plod je raznih istraživanja koja su se provodila o udžbenicima i o njihovom sadržaju u posljednjih nekoliko godina. Tako je i Branislava Baranović u svome članku o obrazovanju u postsocijalističkoj Hrvatskoj primjetila da je javnost u postsocijalizmu počela reagirati na svaku promjenu u školskom sustavu. Te promjene uvijek izazivaju diskusije pa čak i ljutnju određenih društvenih grupacija jer obrazovanje, pored pedagoške uvijek ima i političku dimenzije.⁵¹ Pošto je hrvatska javnost dosta opterećena poviješću, naravno da su istraživanja i rasprave najčešće usmjerene prema udžbenicima povijesti⁵² i njihovom sadržaju. Te rasprave se ipak razlikuju od ovog rada, jer se fokusiraju isključivo na sadašnje stanje udžbenika povijesti te tako zanemaruju promjene koje su udžbenici doživjeli tijekom godina,

⁵¹ Branislava Baranović, „Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj,“ *Revija za sociologiju*, sv. 25, br. 3-4 (1994): 201.

⁵² Najčešće udžbenici povijesti dvadesetog stoljeća.

odnosno ne raspravljaju o povijesti udžbenika povijesti. Taj problem je uočila i povjesničarka Magdalena Najbar-Agičić, koja se intenzivno bavi tematikom hrvatskih/jugoslavenskih udžbenika povijesti, a i sama je autorica i urednica nekoliko udžbenika povijesti iz suvremenog vremena. Osim Magdalene Najbar-Agičić, Snježana Koren i Damir Agičić se također bave sličnim temama te su i sami autori nekih udžbenika povijesti⁵³, a ovoj temi su svojim radovima doprinijeli i brojni drugi znanstvenici čiji su radovi spomenuti u ovom radu.

2.1. Magdalena Najbar-Agičić: „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća“

Krajem 2000. godine se u Pečuhu održavao četvrti međunarodni skup pod nazivom „Dijalog povjesničara/istoričara“. Taj skup je organiziran pod potkroviteljstvom Zaklade „Friedrich Naumann“ i na njemu je sudjelovalo 37 sveučilišnih radnika i znanstvenika iz Republike Hrvatske, Savezne Republike Jugoslavije (Srbije), Savezne republike Njemačke te Sjedinjenih Američkih Država. Na temelju izlaganja i rasprava sa toga skupa, nastala je knjiga pod nazivom „Dijalog povjesničara – istoričara 4“ koju su uredili Hans-Georg Fleck i Igor Graovac.⁵⁴ U toj se knjizi, između ostalih, nalazi i rad Magdalene Najbar-Agičić: „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća“.

U tom svom radu, odnosno izlaganju Magdalena Najbar Agičić analizira promjene u prikazivanju Drugog svjetskog rata, koje su se dogodile u udžbenicima povijesti u posljednjoj četvrtini dvadesetog stoljeća. U uvodu autorica objašnjava što ju je navelo da napravi ovakvu analizu. Navodi kako je u posljednje vrijeme sve više rasprava o udžbenicima, ali uviđa isti problem koji je spomenut i ovom radu, a to je bavljenje samo aktualnim stanjem udžbenicima. Zato autorica poseže i za udžbenicima iz sedamdesetih i osamdesetih godina u nadi da će usporedbom doći do boljeg uvida u trenutačno stanje udžbenika.⁵⁵ Najbar-Agičić se u svojoj analizi usmjerila samo na osnovnu školu, odnosno udžbenike za osmi razred, a usporedila je

⁵³ Tu treba spomenuti udžbenik povijesti za 8. razred osnovne škole „Povijest 8“ iz 2001. godine kojeg je napisala Snježana Koren, zatim udžbenik povijesti za sedmi razred „Vremeplov 7“ iz 2014. godine Damira Agičića, udžbenik povijesti za 3. razred gimnazije „Povijest 3“ iz 2000. godine u kojem je zastupljena Magdalena Najbar-Agičić te udžbenik povijesti za 7. razred osnovne škole „Povijest 7“ iz 2001. godine kojeg su zajedno napisali Damir Agičić, Snježana Koren i Magdalena Najbar-Agičić. Ovi udžbenici ne odgovaraju kriterijima istraživanja u ovom radu te zbog toga neće ovdje biti analizirani, ali će biti analiziran udžbenik povijesti za 4. razred gimnazije „Povijest 4“ iz 1999. godine na kojem su radili Damir Agičić i Magdalena Najbar-Agičić.

⁵⁴ Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (ur.), *Dijalog povjesničara – istoričara 4* (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001), 9.

⁵⁵ Magdalena Najbar-Agičić, „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001), 213-214.

ukupno devet takvih udžbenika iz različitog vremena, tako da je najstariji korišteni udžbenik nastao 1975. godine, a četiri najnovija udžbenika 2000. godine. Sve udžbenike je podijelila po nastavnim jedinicama i u kratkim crtama opisala što se u kojoj nastavnoj jedinici spominje, a što ne i koja je razlika između udžbenika.⁵⁶

Autorica je naposljetku došla do sljedećih zaključaka: udžbenici su u posljednje vrijeme, u pogledu dizajna i estetike doživjeli golemi napredak, ali i smatra da su primjereniji svojim čitateljima, jer su izostavljene fotografije „drastičnih motiva“⁵⁷; zatim, udžbenici nastali u samostalnoj Hrvatskoj sadržavaju manje fotografija koje se odnose na Drugi svjetski rat, ali je smanjena i količina gradiva vezana uz tu temu; s druge strane je, u udžbenicima nastalih u samostalnoj Hrvatskoj, povećan broj nastavnih jedinica s temama iz razdoblja između dva svjetska rata, gdje se naglašava neravnopravnost Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji; kako bi poništili komunističku ideologiju, udžbenici iz vremena Domovinskog rata su se vodili pod parolom „dezideologiziranja“, ali su zapravo izražavali opsjednutost „hrvatskom državnošću“ te isticali novu službenu ideologiju.⁵⁸

2.2. Magdalena Najbar-Agičić: „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima“

Ovaj drugi rad Magdalene Najbar-Agičić, također vrlo bitan za ovo istraživanje, nastao je kao dio istraživačkog projekta pod nazivom „Politička mjesta u transformaciji“. Cilj ovog projekta je bilo istraživanje procesa transformacije, kroz koji prolaze pojedina društva u tranziciji nakon smjene političkog sistema. Na temelju tih istraživanja je nastala knjiga pod nazivom „O Titu kao mitu: Proslava Dana mladosti u Kumrovcu“, koju su uredile Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdhal.⁵⁹ U toj knjizi se nalazi i naslov: „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima“.

U ovom se radu, za razliku od prethodnog, istraživanje sa prikaza Drugog svjetskog rata sužava na konkretno istraživanje prikaza osobe Josipa Broza Tita u udžbenicima povijesti, no istraživanje se istovremeno i širi na usporedbu hrvatskih i srpskih udžbenika. U obzir su ponovno uzeti udžbenici za osmi razred osnovne škole, u razdoblju od sedamdesetih i

⁵⁶ Isto 215-224.

⁵⁷ Na primjer fotografije vješanja, klanja, streljanja ljudi i slično.

⁵⁸ Magdalena Najbar-Agičić, „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001), 224-228.

⁵⁹ Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdhal (ur.), *O Titu kao mitu, Proslava Dana mladosti u Kumrovcu* (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 9.

osamdesetih godina prošlog stoljeća pa sve do 2000-ih godina.⁶⁰ U uvodu ovog rada, Magdalena Najbar-Agičić naglašava važnost školovanja i udžbenika za cjelokupno društvo te politiku, u čiju se svrhu udžbenici, pogotovo povijesni, često i zloupotrebljavaju. Autorica naglašava kako ta zloupotreba postoji i u demokratskim društvima, ali je puno izraženija u zemljama totalitarnog režima, gdje se pomoću udžbenika povijesti provodi kult ličnosti. Na taj način se i u SFR Jugoslaviji provodio kult ličnosti Josipa Broza Tita, tako da se uvelike razlikuju njegovi prikazi u jugoslavenskim udžbenicima u odnosu na postjugoslavenske hrvatske i srpske udžbenike. Upravo analiza tih razlika je glavna tema ovog istraživanja Najbar-Agičić. Autorica je tu analizu izvršila na način da je usporedila koliko se i što se donosi o osobi Josipa Broza Tita u udžbenicima povijesti te koje su razlike u njegovu prikazivanju u pojedinim vremenskim razdobljima. Za hrvatske udžbenike uzeta su tri vremenska razdoblja udžbenika: udžbenici iz Jugoslavije, udžbenici iz ratnih devedesetih godina te tada najnoviji udžbenici, s početka ovog stoljeća. Vrlo slično, srpski udžbenici su podijeljeni na „jugoslavenske“ udžbenike, udžbenike iz vremena Slobodana Miloševića te na udžbenike nastale nakon njegova režima.

Iz te analize, Najbar-Agičić je zaključila kako se Tito u „jugoslavenskim“ hrvatskim udžbenicima spominje vrlo često, i to ne samo u lekcijama vezanima uz Drugi svjetski rat i Drugu Jugoslaviju, već i na onim stranicama koje opisuju međuratno razdoblje u Jugoslaviji. S druge strane, vrlo se rijetko spominju ostali istaknuti komunisti, dok su fotografiju u udžbenicima, osim sveprisutnog Tita, „zaslužili“ tek neki, kao Miroslav Krleža ili Ivo Andrić u poglavlju o kulturi.⁶¹

U udžbenicima iz devedesetih godina je gradivo o Titu uvelike smanjeno, što je i razumljivo s obzirom na tadašnju političku situaciju. Osim smanjenja količine informacija, dolazi i do promjene prikaza Tita u udžbenicima te je on sad prikazan u puno negativnijem svijetlu, a kao glavna zamjerka mu se navodi njegovo neisticanje hrvatske nacionalnosti. Ipak spominju se i neke pozitivne crte, pogotovo po pitanju vanjske politike Jugoslavije, ali glavni „junaci“ sada postaju Stjepan Radić, Alojzije Stepinac te Andrija Hebrang. To je logično s obzirom na „opterećenost“ nacionalnošću devedesetih godina u Hrvatskoj. Što se tiče najnovijih udžbenika, prema autorici, nema puno promjena u prikazu Tita naspram udžbenika iz devedesetih godina. Gradivo o njemu je također smanjeno, ali kao glavna Titova mana se

⁶⁰ Magdalena Najbar-Agičić, „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima,“ u *O Titu kao mitu, Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdhal, (Zagreb: Srednja Europa, 2006), 377-379.

⁶¹ Isto 379-383.

ne spominje više (ne)isticanje nacionalnosti, već nedemokracija i progoni političkih neprijatelja.⁶²

Slične promjene doživjeli su i srpski udžbenici, samo što su oni još radikalniji od hrvatskih te idu u veće krajnosti. Autorica je primijetila da su srpski udžbenici iz Jugoslavije još obilniji gradivom o Titu i njegovom veličanju. Tu se osim Tita spominje i velik broj ostalih važnih ličnosti, a može se vidjeti i njihova fotografija. Za razliku od hrvatskih udžbenika, srpski više ističu Titovu unutrašnju politiku te ne postoji toliko fotografija Tita sa stranim državljanima. Što se pak tiče udžbenika iz devedesetih godina, Tito se gotovo i ne spominje, kao da se izbjegava korištenje njegovog imena, čak i na onim mjestima gdje se opisuju stvari čvrsto vezane uz njega. U cijelom udžbeniku možemo naći svega jednu njegovu fotografiju, a njegovo mjesto zauzimaju Draža Mihailović i četnički pokret. Također, ističe se srpska dominacija u antifašističkom pokretu, čak i na području Hrvatske. Noviji udžbenici u Srbiji se ne razlikuju puno od onih iz devedesetih godina, ali postoje neki pozitivni pomaci u smislu deradikalizacije.⁶³

Magdalena Najbar-Agičić je ovim radom htjela istaknuti važnost udžbenika u stvaranju društvene kolektivne svijesti te konstruiranju stavova, u ovom slučaju prema jednoj osobi. To je potkrijepila rezultatima ankete, koje je navela na kraju radu, a prema kojima odrasli ljudi još uvijek smatraju Tita najvećim hrvatskim političarom 20. stoljeća, dok mlađi ipak smatraju kako je to Stjepan Radić. Tom mišlju o važnosti udžbenika i školovanja se vodi i ovaj rad.

2.3. Stefano Petrunaro: „Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine“

Ova knjiga je od izuzetne važnosti za ovaj rad, jer se bavi hrvatskim udžbenicima povijesti od 1918. do 2004. godine te promjenama koje su ti udžbenici tijekom godina doživjeli. Tu se ne misli samo na promjene u informacijama, od kojih su neke i logične pošto sadašnjost i budućnost vremenom postaju povijest, tako da je normalno da se recimo Hrvatsko proljeće⁶⁴ ne spominje u udžbeniku iz primjerice 1960-ih godina. Tu se misli i na promjene koje Petrunaro analizira, a koje su vezane uz metodološki pristup udžbenicima tijekom godina te na promjene načina na koji su se koristili slikovni izvori u udžbenicima povijesti. Također, autor donosi i neke kratke informacije o autorima udžbenika povijesti te o njihovim

⁶² Isto 383-389.

⁶³ Isto 389-395.

⁶⁴ Početak 1970-ih godina.

izdavačima. Ipak, za ovaj rad, najvažniji dio ove knjige je svakako opis udžbenika iz svakog pojedinog razdoblja hrvatske povijesti 20. stoljeća, a pogotovo iz razdoblja SFRJ te devedesetih godina. Petrunaro je opisao udžbenike iz Kraljevine Jugoslavije, Banovine Hrvatske, Nezavisne Države Hrvatske koje naziva ustaškim udžbenicima, Socijalističke Jugoslavije koje naziva socijalističkim udžbenicima te neovisne Republike Hrvatske koje naziva postsocijalističkim udžbenicima. Valja napomenuti kako Petrunaro ne vrši analizu udžbenika kao Magdalena Najbar-Agičić u svojim radovima ili kao što će ona biti izvršena u ovom radu. Autor ove knjige ne analizira pojedine udžbenike i ne uzima pojedine teme iz udžbenika kako bi ih uspoređivao. On zapravo opisuje udžbenike u globalu, a pri tome veliku važnost pridodaje analizi vremena i okolnosti pod kojima su pojedini udžbenici nastali te na taj način prati promjene u hrvatskim udžbenicima povijesti. Petrunaro smatra kako je pisanje udžbenika često jako određeno nečime, što možemo nazivati „direktivama odozgo“ te stoga, prema njemu, ne možemo analizirati udžbenike bez prethodne analize obrazovne politike pojedinih vlada. Uz to, treba obratiti pozornost i na promjene u sustavu školstva, koje je tijekom 20. stoljeća i na području Hrvatske postalo obvezno i masovno.⁶⁵

Stefano Petrunaro je, zbog gore navedenih teza, prije analize udžbenika te opisa školskog sustava, opisao političku situaciju tog pojedinog razdoblja. Što se tiče Jugoslavije, autor u kratkim crtama opisuje kako je ta država nastala, kako je izgledala i koje je promjene tijekom godina doživjela te kako se naposljetku raspala. Spominje neke od najvažnijih događaja kao što su zasjedanja AVNOJ-a, VIII. kongres Saveza komunista Jugoslavije, Ustav iz 1974. godine, prelazak na samoupravljanje te Titova smrt i smrt Jugoslavije.⁶⁶ S druge strane što se tiče neovisne Republike Hrvatske, Petrunaro spominje raspad Saveza komunista Jugoslavije, prve slobodne izbore u Hrvatskoj i pobjedu Hrvatske demokratske zajednice, pod vodstvom Franje Tuđmana te naravno Domovinski rat. Sve te važne događaje iz Jugoslavije i neovisne Hrvatske, autor, u neku ruku, povezuje sa školstvom.⁶⁷

3. UDŽBENICI POVIJESTI IZ VREMENA DRUGE JUGOSLAVIJE

Prije analize udžbenika povijesti iz Republike Hrvatske devedesetih godina, potrebno je analizirati nekoliko udžbenika iz Druge Jugoslavije. Ti udžbenici, koje ćemo nazivati „jugoslavenskima“, bi trebali kasnije poslužiti kao putokaz promjena koje su doživjeli predmeti istraživanja, a koje su se dogodile u udžbenicima devedesetih godina.

⁶⁵ Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 53.

⁶⁶ Isto 77-93.

⁶⁷ Isto 93-102.

Što se tiče samog školskog sustava u Drugoj Jugoslaviji, on se ne razlikuje u mnogočemu od sustava iz Kraljevine Jugoslavije. Trajanje obaveznog osnovnoškolskog obrazovanja se s vremenom povećavalo, tako da je već početkom 1950-ih godina uvođenjem „Zakona o narodnim školama“ trajalo osam godina, kao što traje i danas. Prema tom zakonu škole su društvene ustanove sa karakterom i zadacima koji prelaze okvir njihova unutarnjeg djelovanja.⁶⁸ Polazišna točka nastave te temelj odgoja i obrazovanja bio je naravno marksizam kojeg je kasnije zamijenio jugoslavenski socijalistički patriotizam.⁶⁹ U tom duhu nastavnici su bili društveni radnici koji su trebali odgajati djecu u duhu socijalističke demokracije, pri čemu su bili slobodni u odabiru vlastite metode svoga rada.⁷⁰ Ipak, pošto su bili smatrani vrlo važnim osobama za odgoj mladih, morali su imati i izgrađenu „političku svijest“.⁷¹ Vrlo važna novost u odnosu na prijašnje obrazovanje je otvaranje brojnih škola za manjine, na mjestima gdje je bilo dovoljno učenika, pripadnika jezične manjine. Nastavni program je bio jednak za sve škole, jedina iznimka je bio nastavni jezik u školama za manjine, gdje se službeni jezik republike u kojoj se ta manjinska škola nalazila, učio kao drugi jezik.⁷² Školski sustav je bio u i u službi propagande, odnosno *agitpropa* te se u tu svrhu vrlo često mijenjao, a najveću promjenu u SR Hrvatskoj doživio je 1975. godine, kada je došlo do ukidanja gimnazije. Ta reforma je donesena u svjetlu politike *radničkog samoupravljanja*, što bi značilo da se učenike treba pripremati za razne oblike rada te da se uspostave veze između proizvodnje i obrazovanja.⁷³

Udžbenici povijesti u Jugoslaviji su također slijedili politiku, tako da u razdoblju između 1945. i 1953. godine ne postoje „jugoslavenski“ udžbenici, već se za obrazovanje koriste prijevodi nekih sovjetskih povijesnih tekstova. Ti tekstovi su obrađivali opću povijest. Iz tog razloga, a i zbog sukoba Jugoslavije sa SSSR-om, ti „udžbenici“ ubrzo bivaju ukinuti. Tada nastaju prvi „jugoslavenski“ udžbenici, koji su naravno pisani u duhu komunizma, promičući marksizam, antifašizam, antiklerikalizam te antinacionalizam. Drugi svjetski rat i Narodnooslobodilačka borba (NOB) postaju glavne teme udžbenika koji obuhvaćaju povijest

⁶⁸ Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško – književni zbor, 1958), 480.

⁶⁹ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji: (1945.-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 144.

⁷⁰ Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško – književni zbor, 1958), 476.

⁷¹ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji: (1945.-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 154.

⁷² Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 82.

⁷³ Isto 86-88.

20. stoljeća te im je i posvećeno najviše stranica. Drugi svjetski prezentira se „crno-bijelo“ te postoje samo dvije sukobljene strane i analiza je prilično stereotipizirana.⁷⁴

3.1. Tomo Čubelić: „Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije“ (Zagreb: Školska knjiga, 1956.)

Ovaj udžbenik je izdan 1956. godine i spada među prve originalne „jugoslavenske“ udžbenike, koje su napisali autori iz Jugoslavije. Zanimljivo je kako je jedan udžbenik korišten i za osmi razred osnovne škole i za četvrti razred gimnazije, što dovoljno govori o tome koliko je tada udžbenika uopće postojalo.

Autor je Tomo Čubelić (1907.-1986.), povjesničar koji je rođen u Zagrebu, gdje je završio klasičnu gimnaziju, zatim se školovao u Beču te je završio povijest i zemljopis. Osim u školstvu, radio je i kao kustos u Povijesnom muzeju Hrvatske. Važno je napomenuti kako je od ranih dana bio član Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ-a) i KPJ-a te je tijekom rata surađivao s antifašističkim pokretom. Osim ovog udžbenika, koji je doživio i brojna nova izdanja, pisao je i znanstvene povijesne radove. Ti znanstveni radovi su se najviše bavili poviješću NOB-a, što je također važno za analizu njegovog udžbenika. Najpoznatiji rad mu je „Pregled historije NOB-a naroda Jugoslavije“ iz 1950. godine, a taj rad je također doživio brojna novija izdanja.⁷⁵

Udžbenik je podijeljen na dva dijela, odnosno udžbenika, na 19. i 20. stoljeće. Što se tiče 20. stoljeća, udžbenik obiluje poglavljima o NOB-u koja zauzimaju čak oko 50 posto udžbenika što iznosi nekih 60 stranica. Prema tome bismo mogli zaključiti kako taj udžbenik, pošto ima oko 120 stranica, nije pretjerano velik, ali valja naglasiti da su sve stranice ispunjene tekstom, sitnog formata i bez slika. Jedine slike su zapravo karte koje prikazuju vojne planove, kao na primjer: *Peta neprijateljska ofenziva*, koja opisuje neprijateljsko zauzimanje Foče iz svibnja 1943. godine; *Oslobođenje Beograda 20.X.1945. godine*; ili *Završne ratne operacije Jugoslavenske armije iz 1945. godine*.⁷⁶ Osim vojnih planova udžbenik obiluje i velikim brojem lokaliteta. Tako se opisuje raspored jugoslavenske armije početkom 1945. godine: *Treća je armija stajala na našem desnom krilu, na lijevoj obali Dunava i Drave, od Vukovara do Donjeg Miholjca. Prva je armija držala središnji front od Drave do Save – zapadno od Iloka, preko Šida kroz bosutske šume do ušća Drine. Druga je armija bila na frontu u istočnoj Bosni, od lijeve obale Drine, ispred Bijeljine, Brčkog preko*

⁷⁴ Isto 89-93.

⁷⁵ Dragutin Pavličević, „In memoriam – profesor Tomo Čubelić,“ *Historijski zbornik* 39, (1986): 363-364.

⁷⁶ Tomo Čubelić, *Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 1956), 83, 93, 101.

planine Ozrena do rijeke Bosne. Uz to se spominju još područje Sarajeva, Like, Korduna te slovenska, srpska i makedonska područja.⁷⁷ Opisan je gotovo svaki mjesec rata na području Jugoslavije u razdoblju od 1941. do 1945. godine te stoga postoji velik broj datuma za koje se dobiva dojam da su svi jednako važni. Što se tiče osoba, najčešće se spominje naravno Tito, koji je uvijek „drug Tito“. Osim njega spominje se i velik broj drugih važnih komunističkih i partizanskih ličnosti, kao Žikica Jovanović, kojem se naglašava iskustvo u Španjolskom građanskom ratu te podizanje ustanka u Srbiji, Marko Orešković, za kojeg piše da je poginuo od „izdajničkog četničkog metka“ ili sekretar Komunističke partije Hrvatske (KPH) Rade Končar, uz kojeg se veže uništenje telefonske centrale u Zagrebu iz 1941. godine.⁷⁸ Njemačke ličnosti se u ovom dijelu udžbenika ne spominju, ali se spominju Draža Mihailović te Ante Pavelić koji su nazivani zlikovcima.⁷⁹ Veliki odlomak od čak četiri stranice je posvećen AVNOJ-u, nakon čega slijedi opis završetka rata, gdje se ne spominje recimo Bleiburg. Što se tiče poslijeratnog razdoblja, treba uzeti u obzira kako je ovaj udžbenik nastao 1956. godine, ali ipak spominje Rezoluciju Informbiroa iz 1948. godine koja je opisana kao jugoslavenska borba za svoju neovisnost i mir u svijetu te kao borba za prava malih naroda koja je podigla ugled Jugoslavije. Goli otok i Ibeovci se prešućuju te se samo navodi da je SSSR priznao svoju pogrešku i da dolazi do normalizacije odnosa nakon šest godina, dakle 1954. godine, što bi značilo da udžbenik donosi i podatke iz tada suvremenog razdoblja.⁸⁰ Udžbenik obiluje povijesnim izvorima te se svakih nekoliko stranica upućuje na čitanje povijesnog izvora. Izvori se nalaze u povijesnoj čitanci na kraju udžbenika, a među njima možemo naći tekstove književnika o Drugom svjetskom ratu ili tekstove običnih ljudi o njihovu sudjelovanju u NOB-u. Tako na primjer možemo naći tekst *Prolom* književnika Branka Čopića, koji opisuje pokolj seljaka u Banja Luci od strane ustaša ili tekst *S partizanima* Vladimira Nazora, koji opisuje prelaze partizana preko Neretve 1943. godine.⁸¹ Također među izvorima se nalaze i zapisi s važnih okupljanja, kao na primjer zapis sa II. zasjedanja AVNOJ-a.⁸² Na temelju spomenutih povijesnih izvora možemo zaključiti o kakvim se tekstovima radi i što se njima želi postići u nastavi povijesti. Na kraju svake lekcije postoje i pitanja za ponavljanje što je vrlo korisno, ali problem je što ta pitanja idu u istom smjeru kao i udžbenik. Naime, pitanja su isključivo faktografskog karaktera, što znači da ne potiču učenike na razvijanje kritičkog, vlastitog razmišljanja. Neka od pitanja su: *Kada su oslobođeni Trst, Zagreb i Ljubljana? Koja*

⁷⁷ Isto 99.

⁷⁸ Isto 65, 66.

⁷⁹ Isto 62,69.

⁸⁰ Isto 111.

⁸¹ Isto 141, 142, 147, 148.

⁸² Isto 151-154.

*je vojska i kada prisilila neprijatelja na kapitulaciju u Jugoslaviji te koji se dan slavi kao Dan oslobođenja Jugoslavije?*⁸³

Ono što se provlači kroz cijeli udžbenik i ono što svakako zaslužuje pažnju jest način pripovijedanja, koji najbolje od svega prikazuje subjektivnost ovog udžbenika, a koja je najgori neprijatelj povijesne znanosti. Primjeri za tu tezu su brojni, tako da se vrlo često uz riječi zemlja, vojska, primorje, povijest i slično, koristi pridjev „naša“: *Naša je vojska poslije krvavih borbi izvršila zadatak ili 6.4.1941. fašisti napadaju našu zemlju.*⁸⁴ Manje se koristi, u ovom slučaju puno prikladniji, pridjev „jugoslavenska“, dok se pridjevi „hrvatska“ ili „srpska“ naravno ne mogu naći. Osim toga najočitijeg primjera koriste se i sljedeće fraze: *osvajачke sile, nesposobni buržujski aparat, domaći izdajnici, drug Tito.* Takvi termini koji govore o „našim narodima“ se koriste u „jugoslavenskim“ udžbenicima povijesti sve do 1972. godine.⁸⁵

Na temelju svega toga može se zaključiti kako udžbenik obiluje prevelikim brojem informacija o Drugom svjetskom ratu na području Jugoslavije te čak podučava učenike i osnovama vojne taktike, čemu svjedoče prikazi vojnih planova. Zbog toga, ovaj udžbenik se na prvi pogled možda više doima kao neka knjiga namijenjena osobi koja želi postati povjesničar, a ne kao školski udžbenik. Dragutin Franković je u svojoj knjizi o školstvu i pedagogiji napisao da škola ne smije propterećivati učenike suhim znanjem činjenica, već joj je zadaća voditi računa o širini kulture, tjelesnih i duševnih potreba mladih ljudi.⁸⁶ Ako gledamo stvari na taj način, možemo reći da ovaj udžbenik nije u potpunosti ispunio svoju zadaću. Ipak, ovdje je potrebno uzeti u obzir i činjenicu da je u Jugoslaviji jedna od glavnih zadaća povijesti, kao školskog predmeta, bila da se učenicima usadi divljenje prema NOB-u i narodnim herojima.⁸⁷ Gledajući iz tog kuta, Čubelićev udžbenik je u potpunosti izvršio svoju zadaću. Inače, udžbenik je doživio još neka izdanja, ali razlike između prvog i novijih izdanja su neznatne.

⁸³ Isto 102.

⁸⁴ Isto 60, 78.

⁸⁵ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji: (1945.-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 121.

⁸⁶ Dragutin Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško – književni zbor, 1958), 484.

⁸⁷ Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji: (1945.-1960): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 145.

3.2. Ivo Perić: „POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije“ (Zagreb: Školska knjiga, 1972.)

Ovaj udžbenik povijesti je napisan i izdan u tri izdanja između 1971. i 1974. godine u Jugoslaviji, a ovdje će konkretno biti analizirano II. izdanje iz 1972. godine. Za razliku od Čubelićevog, ovaj udžbenik se koristio samo u gimnazijama.

Autor je Ivo Perić, hrvatski povjesničar i pedagog rođen 1930. godine u Lukaru, malom mjestu u današnjoj Šibensko-kninskoj županiji. Tamo je i završio osnovno školovanje, dok je srednju školu pohađao u Šibeniku i Zadru. Diplomom je zaslužio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, radom „Problem preventivnog rata protiv Italije u austrijskoj vanjskoj politici 1909.-1914“. Doktorat je završio na Filozofskom fakultetu u Beogradu s disertacijom „Borba za narodni jezik i nacionalni duh u dalmatinskom školstvu 1860.-1918“. Radio je kao profesor i ravnatelj u školama, najviše u Dubrovniku, a osim toga bavio se i znanstvenim radom. Umirovio se 1995. godine, ali je izdao nekoliko radova i u novije vrijeme.⁸⁸ Za razliku od Čubelića, iz Perićevog diplomskog i doktorskog rada te ostalog znanstvenog opusa, vidljivo je kako Drugi svjetski rat i NOB nisu glavni predmet njegovih istraživanja, a što se treba uzeti u obzir prilikom analize njegova udžbenika.

Udžbenik ima oko 350 stranica gradiva i obuhvaća razdoblje 20. stoljeća, naravno do godina kad je napisan. Gradivo započinje nastavnom cjelinom: *Svijet i naše zemlje prije Prvog svjetskog rata (1903.-1914.)*. Ukupno ima pet velikih nastavnih cjelina od čega najveći prostor zauzima Drugi svjetski rat, četrnaest nastavnih jedinica na stotinjak stranica. Po tome se ovaj udžbenik uvelike ne razlikuje od Čubelićevog, bez obzira na spomenutu Perićevu zainteresiranost za druge teme, osim NOB-a i Drugog svjetskog rata. Tek nešto manje pozornosti je posvećeno međuratnom razdoblju, dok cjelina o poslijeratnoj Jugoslaviji zauzima pedesetak stranica. Dakle, Perićev udžbenik kao i Čubelićev donosi velik broj informacija o Titu, partizanima i komunističkom pokretu. Josip Broz Tito se u udžbeniku prvi puta spominje u nastavnoj jedinici: *Razdoblje lažnog parlamentarizma (1921.-1929.)* i to u tekstu o djelovanju KPJ u ilegali, gdje se naglašava njegova osuda frakcionaštva u KPJ. Zanimljivo je da se spominje samo kao Josip Broz: *Protiv frakcionaštva kao veoma štetne pojave u Partiji nastupali su mnogi komunisti... Josip Broz, oštro je osudio frakcionaštvo u rukovodstvu KPJ*. Osim toga naglašava se i činjenica da je Tito uhapšen u bombaškom procesu, a možemo vidjeti i njegovu fotografiju iz ranih dana.⁸⁹ Dakle, želi se naglasiti

⁸⁸ Mira Kolar – Dimitrijević, „Povjesničar Ivo Perić: u povodu 75. godišnjice života,“ u *Časopis za suvremenu povijest* 37 (2005): 191.

⁸⁹ Ivo Perić, *POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije*, II. izdanje (Zagreb: Školska knjiga, 1972), 137-139.

njegova velika uloga i žrtva u radu za KPJ, od njegovih najranijih dana, posebno u borbama protiv frakcija. Nakon toga, Tito se spominje u nastavnoj jedinici: *Jugoslavija od uvođenja diktature do sporazuma Cvetković-Maček* i to u tekstu koji govori o ulozi KPJ, a samim time i ulozi Tita, u jačanju radničkog i antifašističkog pokreta: *...1934. KPJ uspjela da se organizacijski sredi... tom sređenju je osobito pridonio Josip Broz, koji se od te godine naziva i imenom Tito...*; Tu se još naglašava i njegova važnost u osnivanju Organizaciono-političkog sekretarijata CK KPJ.⁹⁰ Ističe se Titov revolucionarno – politički kurs u radu KPJ: *Kad je Josip Broz Tito izašao s robije, Partija je krenula putem svog bržeg sređenja i jačanja svoje revolucionarne uloge - KPJ treba da što prije izađe iz svoje izoliranosti, da svoje redove što prije oslobodi od frakcionaša i grupaša, da uspostavi što širu suradnju s narodnim masama i utječe na njihovo pravilno političko usmjeravanje, da prima najodanije ljude iz svih radnih slojeva. KPJ treba da se bori za federativnu zajednicu ravnopravnih naroda.*⁹¹ Ovaj je tekst, na način da je pisan s većim razmakom između slova, posebno naglašen u udžbeniku te je možda i najvažniji tekst u ovom dijelu udžbenika, jer se u njemu učenicima opisuje početak Titove vizije Jugoslavije, u kojoj su ti učenici tada živjeli. Nakon toga se spominje smjena Milana Gorkića, kojem se spominje i njegovo pravo ime Josip Čižinski, te proglašenje Tita generalnim sekretarom CK KPJ 7.12.1937. godine. U udžbeniku je ta smjena okarakterizirana kao veliki uspjeh Partije. Tito je opisan kao: *generalni sekretar i uzorni revolucionar te se njegovom zaslugom KPJ... kao sekcija Kominterne... sve više osamostaljivala u pozitivnom revolucionarno-stvaralačkom smislu.*⁹² U međuratnom razdoblju se osim Tita, od važnijih osoba spominju još i Đuro Đaković; Sedam sekretara SKOJ-a, koji su nabrojani poimence te je naglašena njihova žrtva; te Ivo Lola Ribar, kojem se pridaje zasluga omasovljavanja SKOJ-a te se spominje njegova važnost za Partiju, ali se i naglašava da mu je Tito dao povjerenje.⁹³ Ovo kod Ive Lole je vrlo zanimljivo, dakle i druge osobe su se žrtvovala te su imale važnost u Partiji, ali ispada da je njihov najveći uspjeh to što im je Tito dao svoje povjerenje, jer nije mogao sve sam.

Zanimljivo, u lekcijama koje govore o Drugom svjetskom ratu, Tito se ne spominje tako često te partizani, Narodnooslobodilački pokret (NOP), NOB i KPJ preuzimaju glavnu ulogu. Ipak Tito kada se i ne spominje osjeća se njegova prisutnost, kao npr. *s vrhovnim komandantom Josipom Brozom Titom na čelu* ili *Titovi partizani*. Niti Titove ratne fotografije nisu baš česte, a zanimljivo je da je izabrana baš ratna fotografija na kojoj je Tito ranjen:

⁹⁰ Isto 173.

⁹¹ Isto 175.

⁹² Isto 176-177.

⁹³ Isto 167, 177.

*Drug Tito i dr. Ivan Ribar – Sutjeska – 9.7.1943.*⁹⁴ Može se primjetiti da se uz Tita tu počinje koristiti i riječ „drug“. Što se tiče partizana, opisan je svaki korak u osnivanju i razvitku NOB-a i partizana: *22.12.1941. u mjestu Rudo osnovana je Prva proleterska brigada pa se taj dan smatra početkom stvaranja redovnih jedinica NOV-e i slavi se kao Dan JNA.*⁹⁵ Na istoj se stranici u udžbeniku, nakon opisa stvaranja Narodnooslobodilačke vojske (NOV-a), donose i podaci o broju od 80 tisuća partizana i 620 tisuća okupatora i kvislinga. Na taj se način naravno naglašava herojstvo tih ljudi, koji su se suprotstavili nekoliko puta brojnijem neprijatelju. Opisuju se ustanci u svim republikama, a najveći dio teksta je posvećen ustanku u Hrvatskoj, gdje su i fotografijama istaknuti Rade Končar, August Cesarec, Josip Kraš te Marko Orešković.⁹⁶ Detaljno opisane vojne akcije partizana, među kojima su najvažnije Bitka na Neretvi i Sutjesci, a kroz te opise se stalno provlači veličanje partizanskih pobjeda te već spomenuto, isticanje njihove malobrojnosti u odnosu na neprijatelja.⁹⁷ Što se tiče AVNOJ-a, veliki odlomci teksta su posvećeni toj temi te su napisane odluke koje su donesene na I. i II. zasjedanju. Zanimljivo, Tito se spominje samo po jedanput u svakom odlomku. Kod I. zasjedanja se spominje kako je 34 delegata u ime Vrhovnog štaba pozdravio Josip Broz Tito, a kod II. zasjedanja se spominje Titovo proglašenje maršalom Jugoslavije.⁹⁸

Lekcije o Drugom svjetskom ratu oskudijevaju Titovim fotografijama, ali to ne znači da ne obiluju fotografijama drugih motiva. Zapravo fotografija ima jako puno, a uglavnom prikazuju partizanske jedinice kao na primjer: *Borci II. bataljuna četvrte Crnogorske brigade – junaci s Neretve* ili *Jedinice 14. divizije NOV u Štajerskoj 1943. godine.*⁹⁹ Vrlo često se prikazuju i ranjenici za koje se naglašava da ih partizani nikada ne ostavljaju, tako postoje fotografije ranjenika s Kozare i Sutjeske.¹⁰⁰ Također se ističe i uloga žena u ratu te suživot partizana i naroda, kao na fotografijama: *Žene nose hranu svojoj NO vojski* ili *Žene – uloga u ratu.*¹⁰¹ Dakle, daje se do znanja učenicima kako su u ratu sudjelovali svi te da su važnu ulogu imale i žene, a tekst ispod fotografije sa ženama, koji ispred NOV-a stavlja pridjev „svojoj“, šalje jasnu poruku. Osim skupnih fotografija partizana mogu se naći i pojedinačne, a u ovom udžbeniku su to „zaslužili“: *Sava Kovačević, junak poginuo na Sutjesci 1943. godine; Vladimir Nazor, prvi predsjednik ZAVNOH-a* te *Ivo Lola Ribar, narodni heroj.*¹⁰² Zanimljivo,

⁹⁴ Isto 220, 231, 253.

⁹⁵ Isto 233.

⁹⁶ Isto 220-227.

⁹⁷ Isto 233-253.

⁹⁸ Isto 246-248, 278-279.

⁹⁹ Isto 252, 278.

¹⁰⁰ Isto 239, 254.

¹⁰¹ Isto 245, 249.

¹⁰² Isto 253, 275, 282.

ali i očekivano niti jednoj od tih osoba se ne ističe nacionalnost, nego su svi samo junaci NOB-a.

U lekcijama o kraju rata i međunarodnom priznanju Narodnooslobodilačkog pokreta (NOP-a) Tito ponovno dolazi u prvi plan te se naglašava njegova suradnja sa saveznicima. To potvrđuje i fotografija: *Maršal Tito i Churchill 1944. godine u Napulju*.¹⁰³ Ovdje se uz Tita stalno koristi riječ „maršal“, a osim te fotografije u ovim lekcijama ima još mnogo Titovih fotografija.

Što se tiče ustaške i četničke vojske, one se ne spominju često, ali kad se i spominju uvijek im je prišit nadimak „kvislinška“ ili „izdajnička vojska“. To je vidljivo u rečenicama: *CK KPH je upozoravao na kvislinšku ulogu NDH i osuđivao ustaške zločine; Kao kontrarevolucionarne i kvislinške snage četnici Draže Mihailovića bili su okrutni zločinci, počinitelji mnoštva stravičnih zlodjela; Kao tipična kvislinška tvorevina NDH je bila država užasnog nasilja. U takvoj državi i hrvatski narod bio je od početka u ropstvu*.¹⁰⁴

Lekcije o razdoblju nakon Drugog svjetskog rata opisujući zakone i reforme u Jugoslaviji, daju veliki značaj komunističkom pokretu, hvaleći tu ideologiju. Tako se ističe da su *agrarna reforma* i *kolonizacija* omogućile stotinama tisuća seljaka da dođu do zemlje, koja je opravdano uzeta Nijemcima, kapitalistima i Crkvi. Na istoj je stranici opisano koliko tko smije imati zemlje.¹⁰⁵ Opisan je Ustav Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) te su prikazani grbovi i zastave svih Republika, a Prvi petogodišnji plan je opisan na način da se naglašava otvaranje novih radilišta te da se grade tvornice, elektrane, željeznice, ceste...¹⁰⁶ Na tim stranicama se nalazi i jedna vrlo važna fotografija *Omladinske radne akcije*, koja ističe važnost mladih te na taj način uvelike utječe na korisnike ovog udžbenika. Što se tiče političke povijesti, spominje se *naš otpor Informbirou*. Vezano uz to Goli otok se naravno ne spominje, već se tekstovi odnose samo na vanjsku politiku: *Pruživši energičan otpor staljinizmu jugoslavenski komunisti s drugom Titom na čelu sačuvali su našu državnu nezavisnost i pravo na vlastiti put u socijalizam*.¹⁰⁷

Posljednje lekcije u udžbeniku govore o samoupravnom socijalizmu, što se tiče unutardržavne politike te o doprinosu SFRJ svjetskom miru, što se tiče vanjske politike. Tu se najviše pažnje pridodaje Josipu Broz Titu, kao tvorcu politike nesvrstanih – politike aktivne miroljubive koegzistencije. Ove rečenice o politici nesvrstanih te lekcije o otporu Informbirou

¹⁰³ Isto 287.

¹⁰⁴ Isto 206, 221, 231.

¹⁰⁵ Isto 320.

¹⁰⁶ Isto 321-325.

¹⁰⁷ Isto 325-327.

stavljaju naglasak na važnost Jugoslavije u svijetu te imaju zadatak probuditi ponos među učenicima. To dokazuju i sljedeće rečenice: *SFRJ ima značajnu miroljubivu ulogu i uživa veliki ugled u suvremenom svijetu; ... Titu su odana razna priznanja. To je učinio i predsjednik SAD-a Richard Nixon došavši u našu zemlju krajem rujna 1970. godine kao prvi predsjednik SAD-a koji je posjetio Jugoslaviju...*¹⁰⁸ Iako se možda čini kako je ovdje prenaplašena uloga Jugoslavije u svijetu, treba reći kako je Jugoslavija u to hladnoratovsko vrijeme zaista bila važna.

Što se tiče sadržaja, već se moglo primijetiti kako se ovaj udžbenik ne razlikuje previše od Čubelićevog te također ispunjava već spomenuti zadatak o veličanju NOB-a. Ipak, treba naglasiti kako ovdje, za razliku od Čubelićevog udžbenika, ima puno više slika, a manje teksta. To nas dovodi do zaključka kako se Perićev udžbenik uspio približiti i ispunjenju gore spomenutog Frankovićevog zadatka o tome kako bi se u školama trebalo poučavati.¹⁰⁹ Tako da možemo reći kako je ovaj udžbenik puno više primjereniji onima za koje je napisan, dakle učenicima. To dokazuje i činjenica da u udžbeniku ima svega nekoliko karti vojnih operacija, kao što je: *Stanje operativnih zona u Hrvatskoj 1942. godine.*¹¹⁰ Ovaj put se, uz riječi vojska, zemlja, povijest i drugo, ne koristi toliko često pridjev „naša“, ali i dalje postoje takvi slučajevi, što znači da se to nije popravilo u odnosu na starije udžbenike i još uvijek predstavlja veliku manu „jugoslavenskih“ udžbenika povijesti. Kao i kod Čubelića, nakon svake lekcije postoje pitanja za ponavljanje te se upućuje na čitanje izvora. Izvori se nalaze u *Povijesnoj čitanci za IV. razred gimnazije* koja prati ovaj udžbenik iz 1972. godine, što je i razlog zašto sam za analizu izabrao II. izdanje udžbenika. Neki od izvora su: *Iz rezolucije o osnivanju AVNOJ-a* te *Iz govora Josipa Broza Tita na IX. kongresu SKJ.*¹¹¹ Dakle radi se o dijelovima pojedinih dokumenata te o dijelovima Titovih govora.

4. UDŽBENICI POVIJESTI U REPUBLICI HRVATSKOJ OD 1991. DO 1999. GODINE

U komunizmu je povijest bila važno sredstvo za širenje i opravdavanje službene doktrine, a u postkomunističkoj Europi učenje povijesti mora biti važan element u odgoju budućeg građanstva, u što manje ideologiziranoj atmosferi, te zato dolazi do promjene ciljeva

¹⁰⁸ Isto 339, 340.

¹⁰⁹ Vidi 24. str.

¹¹⁰ Ivo Perić, *POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije, II. izdanje* (Zagreb: Školska knjiga, 1972), 235.

¹¹¹ Ivo Perić, *Povijesna čitanka za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 1972), 107, 169.

u učenju povijesti u Istočnoj Europi, a tako i u Hrvatskoj.¹¹² No jesu li ti ciljevi ostvareni u Republici Hrvatskoj tijekom devedesetih godina prošlog stoljeća ili se dogodilo nešto drugo?

Nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti, ideja nove hrvatske vlade, kako su javno objavili, je bila da se školstvo deideologizira i preoblikuje u liberalno – demokratskom duhu.¹¹³ Ipak, dok su najprominentniji znanstveno-stručni krugovi željeli modernizirati *sliku povijesti* u smislu prihvaćanja suvremenih metodoloških historiografskih dostignuća, što podrazumijeva depolitizaciju i deideologizaciju te prihvaćanje suvremenih didaktičkih i metodičkih načela, politička elita je, inspirirana političko-ratnim ciljevima, nastojala promicati tradicionalne vrijenosti.¹¹⁴ Tako da je školstvo zapravo djelomično instrumentalizirano u promoviranju ideje nacionalne države i ideologije. Odnosno moglo bi se reći kako je ideologiziranost školstva promijenila polove. To se vidi u temeljitoj promjeni upravnog i nastavnog kadra koju prati ideja da bi svi nastavnici hrvatskog jezika i književnosti trebali biti Hrvati, ali i u sve većem utjecaju Katoličke crkve na školstvo.¹¹⁵ Osnovna škola je i dalje trajala osam godina, a u srednjoškolski sustav je vraćena gimnazija.¹¹⁶ Što se tiče nastave povijesti, tijekom devedesetih izmijenila su se tri nastavna plana i programa za nastavu povijesti. Prvi nastavni plan i program je nastao 1991. godine te je prozvan „inoviranim“, a glavna „inovacija“ mu je bila izostavljanje marksističkog pristupa te izdvajanje hrvatske povijesti iz jugoslavenskog okvira.¹¹⁷ Zatim je 1993. godine uveden novi nastavni plan i program koji je čak i pokazivao neke naznake poboljšanja u didaktičkom smislu, ali je pristup i dalje bio strogo kronološki, a osim toga taj se plan i program koristio svega jedno polugodište. Treći nastavni plan i program je donesen 1995. godine, a od 1997. godine postaje službenim te se koristio do kraja devedesetih godina, a čak je ušao i u ovo stoljeće. To ipak ne znači da je bio i jako dobar, što se vidi iz činjenice da je taj plan za svoj glavni cilj navodio razvitak kritičkog mišljenja kod učenika, a zapravo se svodio na prenošenje golemih nepotrebnih količina informacija. Glavno obilježje tog nastavnog plana i programa je prevlast nacionalne i političke povijesti te reinterpretacija razdoblja Drugog

¹¹² Ivo Rendić – Miočević, „Nova nastava povijesti kao temelj pluralizma,“ *Izviješće (Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci) šk. god. 1995/1996* (1996): 127.

¹¹³ Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 93.

¹¹⁴ Ivica Prlender, „Hrvatski udžbenici za povijest – stanje i nakane,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001), 45-46.

¹¹⁵ Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 94.

¹¹⁶ Isto 94.

¹¹⁷ Snježana Koren, „Promjene u nastavnom planu i programu za osnovne škole u Republici Hrvatskoj tijekom posljednjeg desetljeća,“ *Povijest u nastavi 2* (2003): 156.

svjetskog rata.¹¹⁸ Autorica trećeg nastavnog plana i programa za povijest bila je Agneza Szabo koja je imala izrazito negativne stavove prema jugoslavenskoj historiografiji te je tvrdila da su povjesničari, koji su bili nosioci protujugoslavenske politike do 1990. godine, neopravdano prešućivani te da su povijesna djela iz razdoblja Jugoslavije bila prožeta idejom jugoslagenstva i u službi jugoslavenske države.¹¹⁹ S njom se složio i Stjepan Antoljak koji je napisao da se hrvatska historiografija unutar Jugoslavije stalno prosijavala kroz „partijsko-marksističko sito“ te se zbog toga opasno udaljila od zapadno-europske historiografije i jedva sačuvala od toga da prestane biti znanost. Što se pak tiče povjesničara, Antoljak smatra da je velik broj njih prihvatio „marksistički zasnovanu povijesnu nauku o odgoju i obrazovanju mladeži“.¹²⁰ S druge strane, brojni povjesničari su kritizirali nastavni plan koji je sastavila Agneza Szabo, a među njima svakako treba istaknuti Vladimira Posavca. On je tvrdio da Szabo ne poznaje povijesnu građu i osnove faktografije, a kao dokaz navodi niz primjera iz njezine recenzije spram jednog rukopisa za udžbenik povijesti za šesti razred. Taj rukopis je napisao upravo Posavec uz suradnju Nevena Budaka, a Szabo im kao glavne mane navodi preveliku upotrebu „marksističkih frazeta“ te „ideologiziranih tekstova“. Posavec smatra kako je povijesno obrazovanje sastavni dio opće kulture cjelokupnog naroda te da upravo zbog toga ne smije biti poligon za razne eksperimente.¹²¹ Iz ovog je vidljivo kako je školska povijest tijekom devdesetih godina u nekoliko navrata postala političkom bojišnicom, ali se nije promijenila na bolje, jer je samo došlo do promjene ideologije dok je didaktičko-metodički pristup ostao isti kao i u Jugoslaviji. Jedno od objašnjenja, zašto je tome bilo tako, jest da su hrvatski povjesničari bili nespremni na suočavanje sa više paralelnih istina te da su jednostavno predugo bili pod „jednom poviješću“. Tako da je i dalje postojao jednako autoritativan povijesni diskurs, samo što je sadržaj bio drugačiji.¹²² Što se tiče udžbenika povijesti, oni su, kao i svi školski udžbenici, morali biti odobreni od Ministarstva prosvjete i sporta. O tome koliko su te mjere bile rigorozne, svjedoči i činjenica da je nekolicina udžbenika povijesti 1992. godine povučena iz uporabe, s objašnjenjem da su „dijelom bili prožeti jugoslavenskim unitarističkim duhom i izrađeni na svjetonazoru marksističko-

¹¹⁸ Isto 157-161.

¹¹⁹ Agneza Szabo, „Problem hrvatske historiografije u XX. stoljeću s posebnim osvrtom na terminologiju i školske udžbenike,“ u *Hrvatska historiografija XX. stoljeća*, ur. Srećko Lipovčan, Ljiljana Dobrovšak (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005), 20-25.

¹²⁰ Stjepan Antoljak, *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće* (Pazin: Naša sloga, 1996), 21-22.

¹²¹ Vladimir Posavec, „Povjesničari i „povjesničari“,“ *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)* 30 (1997): 309-317.

¹²² Snježana Koren, „Slike nacionalne povijesti u Hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije,“ *Historijski zbornik* 60 (2007): 248-258.

materijalističke ideologije“.¹²³ Zbog toga, u prvoj polovici devedesetih godina, postoji monopol nekoliko odobrenih udžbenika povijesti, što je uz naravno rat glavni razlog tako malog broja udžbenika. Monopol tih nekoliko udžbenika slabi tek krajem devedesetih godina, kada se ipak pišu i novi udžbenici povijesti te se javlja mogućnost izbora, ali se i dalje koriste i oni stariji. S obzirom na tu činjenicu, Petrunaro je udžbenike povijesti iz devedesetih godina podijelio na dvije skupine: a) udžbenici nastali od 1991. do 1996. godine; b) udžbenici nastali nakon 1996. godine. Te dvije skupine se razlikuju po kvantiteti, ali i po karakteru udžbenika. Prva skupina udžbenika se odlikuje *dejugoslavizacijom, eliminacijom* „jugoslavenskih“ historijskih dodirnica. To znači da se u odnosu na prije puno informacija uklonilo iz udžbenika i zamijenilo drugim informacijama, a informacije koje su ostale, su sagledane iz drugog aspekta i u tom smjeru preoblikovane. Petrunaro tu navodi sljedeće primjere: više se uči o povijesti Japana negoli Srbije; izjednačavanje Prve i Druge Jugoslavije; naglašavanje *hrvatske patnje* kroz čitavu nacionalnu povijest; obezvjeđivanje komunističke ideologije i osobe Josipa Broza Tita; stvaraju se novi *heroji*, primjerice Josip Jelačić ili Andrija Hebrang; veliki prostor posvećen Katoličkoj crkvi i njezinim povijesnim ličnostima, primjerice Alojziju Stepincu. Druga skupina udžbenika se pak odlikuje pokušajima primjene „načela multiperspektivnosti“, što bi značilo da donose povijest iz više aspekata te učeniku daju mogućnost razvitka vlastitog kritičkog mišljenja. Iako su ti udžbenici i dalje uvjetovani nastavnim planom i programom, vidljiva su nastojanja autora da te udžbenike osuvremene, depolitiziraju i poboljšaju u didaktičkom smislu.¹²⁴

4.1. Ivo Perić: „Hrvatska i svijet u XX. stoljeću“ (Zagreb: Školska knjiga, 1993.)

Što se tiče ovog udžbenika povijesti, prije njegove analize, treba istaknuti dvije važne stvari vezane uz njega. Prvo, autor ovog udžbenika je Ivo Perić, koji je autor i jednog od dvaju „jugoslavenskih“ udžbenika, koje smo analizirali u prethodnom poglavlju ovog rada. Ta činjenica da se radi o istom autoru dva udžbenika povijesti za IV. razred gimnazije, iz dvaju različitih razdoblja, čini ovu analizu još zanimljivijom. O karijeri Ive Perića smo već pisali prilikom analize njegovog „jugoslavenskog“ udžbenika, tako da ovdje nije potrebno pisati bilješku o autoru. Druga važna stvar je godina izdanja ovog udžbenika, a radi se o, ratom opterećenoj, 1993. godini. Rat je prije svega utjecao na sadržaj udžbenika povijesti, ali i na

¹²³ Branimir Janković, *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma* (Zagreb: Srednja Europa, 2016), 24-25.

¹²⁴ Stefano Petrunaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 96-102.

činjenicu da je u prvoj polovici devedesetih godina u Hrvatskoj napisano i izdano svega nekoliko novih udžbenika povijesti. Tome nije uzrok samo teška situacija koju donosi sami rat, nego i činjenica, a što je već i bilo naglašeno, da je svaki novi udžbenik povijesti morao biti odobren od strane hrvatske vlade. Zbog toga se, u prvoj polovici devedesetih godina u Hrvatskoj, za nastavu povijesti četvrtog razreda gimnazije, koristio isključivo ovaj udžbenik.

Već sama naslovnica ovog udžbenika, na kojoj se nalazi slika Stjepana Radića, nagovještava da bi se ovaj Perićev udžbenik mogao razlikovati od onoga iz sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Ovaj udžbenik ima oko 220 stranica, a gradivo je podijeljeno u šest nastavnih cjelina te započinje 1903. godinom, a završava opisom tada suvremenih događaja. Najveći prostor, od oko 80 stranica u udžbeniku, zauzima gradivo o povijesti između dva svjetska rata, dok je Drugi svjetski rat opisan na svega 40-ak stranica. To bi značilo da je u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, gdje je obično zauzimao oko pedeset posto cijelog udžbenika, ovdje Drugi svjetski rat pao u drugi plan. To Perićevo smanjenje opsega gradiva o Drugom svjetskom ratu se može objasniti na dva načina i oba su vjerojatno točna. Činjenica jest da se od vremena Perićevog pisanja „jugoslavenskog“ udžbenika povijest „povećala“ za 20-ak godina koje moraju naći svoje mjesto u udžbeniku, ali bez prevelikog povećanja samog opsega gradiva. S druge strane, u vrijeme pisanja ovog udžbenika, u Hrvatskoj se odvijao jedan drugi rat, za Hrvate puno važniji od „jugoslavenskog“¹²⁵ Drugog svjetskog rata. Osim što je opseg gradiva o Drugom svjetskom ratu uvelike smanjen, naglasak u tim lekcijama, a i u ostatku gradiva, je na Hrvatsku, a ne na Jugoslaviju. Ova tvrdnja se može potkrijepiti već analizom lekcija o međuratnom razdoblju na području Hrvatske. U tim lekcijama se spominje čitav niz političkih ličnosti i stranaka te je opisano njihovo djelovanje u Kraljevini Jugoslaviji, ali Tito i komunisti su spomenuti tek u jednom i to posljednjem odlomku ove nastavne cjeline, a naslov tog odlomka glasi: *Udio Hrvata i u komunističkoj političkoj emigraciji*. U naslovu tog odlomka, u očii najviše upada upotreba veznika „i“, koji ovdje ima zadaću naglasiti kako su se Hrvati, između ostalog učlanjivali i u komuniste, ali njihov značaj nije odviše bitan. U „jugoslavenskim“ udžbenicima je opširno opisana i naglašavana politička aktivnost komunista i Titov otpor kraljevskoj vladi, što ovdje nije slučaj. Od komunista su spomenuti samo: Josip Čižinski¹²⁶, Đuro Cvijić, Vlado Čopić i Stjepan Cvijić; koji su opisani kao nevine žrtve Staljinovih „čistki“, dok se u sljedećoj rečenici spominje da su se neki

¹²⁵ Ovdje mislimo na činjenicu kako je Drugi svjetski rat bio temelj SFRJ.

¹²⁶ Navodi se da je poznat i pod imenom Milan Gorkić te da je bio generalni sekretar CK KPJ.

komunisti kao, Josip Broz (Tito) vratili u Jugoslaviju te da tamo djeluju.¹²⁷ Uz taj odlomak ne postoje prateće fotografije Tita ili nekog od spomenutih komunista.

Sljedeći spomen Tita i komunista je u lekciji koja nosi naziv: *Aktivnost antifašističke Hrvatske*. Ovdje se naglašava hrvatski, a ne jugoslavenski antifašizam, a dio tog hrvatskog antifašizma su i pripadnici KPJ i SKOJ-a, odnosno komunisti koji su zadržali naziv Jugoslavije. Dakle, ističe se da su komunisti samo jedan dio hrvatskog antifašizma, a nikako ne jedini antifašisti kako se to isticalo u „jugoslavenskim“ udžbenicima. U ovoj lekciji konačno postoji nešto više informacija o Titu, iako je to ništa u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike. Tako piše da je *Josip Broz (kojeg su zvali i Tito) metalski radnik iz Kumrovcu u Hrvatskom zagorju te da je na čelu KPJ od 1937. godine, a ujedno je i vrhovni komandant partizanskih odreda*.¹²⁸ Ističe se dakle njegovo zanimanje, čime se možda želi ukazati na to da Tito nije bio visoko obrazovan čovjek, a što je možda i jedan od načina razbijanja kulta njegove ličnosti, koji je postojao u „jugoslavenskim“ udžbenicima. Također, u Jugoslaviji se naravno nikad nije isticala nacionalnost nekog komunista, a pogotovo ne Titova, ali ovdje se to čini kao jedna od najvažnijih informacija vezanih za Tita. Iako se niti ovdje ne govori izričito da je Tito bio Hrvat, naglašava se da je njegovo rodno mjesto u Hrvatskom zagorju. Ovo se može protumačiti kao još jedan udar na Tita od strane autora ovog udžbenika, jer je Tito kasnije u udžbeniku prikazan kao vrlo negativna ličnost, pogotovo za Hrvate, a tu negativnost pojačava činjenica da je i sam bio Hrvat. Ovo tumačenje ne mora biti točno te je moguće kako autor samo donosi podatak o mjestu Titova rođenja, bez ikakvih pozadinskih poruka. Ovdje postoji i odlomak o partizanima, što je njihovo prvo pojavljivanje u ovom udžbeniku. U „jugoslavenskim“ udžbenicima se govorilo o Rudu, osnivanju vojske, datumu koji se kasnije slavio kao Dan JNA, a čega ovdje naravno nema. To je i logično s obzirom na činjenicu da Hrvati trenutno ratuju protiv vojske, koja nosi naziv i obilježja te iste JNA pa nije baš poželjno da učenici u hrvatskim školama uče kako je i kada ta vojska nastala te da je ta vojska nekad bila antifašistička. Može se reći kako autor ne želi dovesti antifašizam u loš kontekst. Ovdje se spominje Prvi partizanski odred, kojeg su osnovali Hrvati u okolici Siska 22.lipnja 1941. godine, a uz datum, u zagradi piše: *danas se u našoj državi Republici Hrvatskoj taj datum slavi kao Dan antifašističke borbe*. Također spominju se i Vlado Janjić, zapovjednik Sisačkog partizanskog odreda te Ivan Rukavina, zapovjednik Glavnog štaba Hrvatske.¹²⁹ Kada su u pitanju partizani, opisa ratnih operacija i borbi uopće nema, kao niti

¹²⁷ Ivo Perić, *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 107.

¹²⁸ Isto 143-145.

¹²⁹ Isto 144.

ratnih fotografija, a što je velika razlika u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, pogotovo u odnosu na Čubelićev udžbenik.

Nadalje, treba reći kako je AVNOJ-u u ovom udžbeniku posvećen svega jedan odlomak, ali donosi sve važne informacije vezane uz tu temu. Stariji udžbenici su donosili previše informacija vezanih uz AVNOJ. Ovdje je spomenuto gdje i kada su bila zasjedanja te odluke koje su donesene na tim zasjedanjima, a spomenuta je i odluka da se Josipu Brozu Titu dodijeli naziv maršala Jugoslavije. Također ističe se da je tim odlukama nastala nova Demokratska Federativna Jugoslavija. Uz tekst stoji i fotografija pod nazivom: *Drugo zasjedanje AVNOJ-a*. Na toj fotografiji se, između ostalih sudionika, može vidjeti i Tito, što je i jedina njegova fotografija u ovome udžbeniku. Ipak, nigdje nije istaknuto da se među tim ljudima nalazi Tito te ako učenici ne znaju kako on izgleda, neće ni znati da se on nalazi na ovoj fotografiji.¹³⁰

S druge strane, puno više pažnje se pridaje Zemaljskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH-u), a čak bi se moglo reći i da se pretjeruje s brojem spomenutih ličnosti i informacija vezanih uz tu temu. Spominje se kada je i gdje osnovan ZAVNOH te da je prvi predsjednik ZAVNOH-a bio književnik Vladimir Nazor. Također, opisane su i odluke donesene na trima zasjedanjima tog predstavničkog tijela hrvatskog naroda. Zatim se spominje i Andrija Hebrang, rukovoditelj Komunističke partije Hrvatske, za kojeg stoji da se kao komunist istodobno osjećao i Hrvatom te da se stupajući u partizanske redove borio i za „svoju Hrvatsku“.¹³¹ Hebrangov opis nas ponovno dovodi do isticanja hrvatskog antifašizma, a upravo ta kombinacija antifašizma i hrvatstva Hebranga čini herojem nove hrvatske povijesti za razdoblje Drugog svjetskog rata. Njegova važnost za ZAVNOH, leži u tome što je okupio sve hrvatske antifašiste (komuniste i nekomuniste), što je dovelo do toga da su se pojedini pripadnici HSS-a uključivali u antifašistički pokret i sudjelovali na zasjedanjima ZAVNOH-a. Tu slijedi i primjer književnika Ivana Gorana Kovačića, za kojeg piše da je otišao u partizane, ne kao komunist, već kao pristaša HSS-a. Nakon toga slijedi pretjerivanje jer se u sljedećim rečenicama navodi čitav niz, ne toliko poznatih, pripadnika HSS-a koji su sudjelovali na zasjedanjima ZAVNOH-a i AVNOJ-a, a čime se želi ponovno prikazati kako hrvatski antifašizam nije bio toliko „komunistički“. Čak se i navodi da su pristaše HSS-a željele društvo demokratskih sloboda, privatnog vlasništva i slobodnog tržišta te da su zbog toga Magovac i Košutić¹³² postali politički zatvorenici, nakon

¹³⁰ Isto 150-151.

¹³¹ Isto 152.

¹³² Božidar Magovac i August Košutić – istaknuti članovi HSS-a.

čega slijedi zaključak da su demagogija i nasilje bile glavne metode komunističkog djelovanja. Uz ovaj pozamašni odlomak idu i tri fotografije, među kojima su portreti Andrije Hebranga i Vladimira Nazora te fotografija sa prvog zasjedanja ZAVNOH-a, ispod koje piše i da govori dr. Pavle Gregorić, a po čemu se ta fotografija uvelike razlikuje od one sa zasjedanja AVNOJ-a.¹³³

Već smo zaključili kako se o partizanima u ovom udžbeniku ne priča mnogo, a i ono što se donosi, ponajviše se priča o hrvatskim partizanima. Situacija oko te teme se nije previše promijenila niti u posljednjoj lekciji o Drugom svjetskom ratu. Ipak, ovdje se partizane opisuje kao Titove partizanske jedinice koje su od jeseni 1943. godine do jeseni 1944. godine postale velika vojna snaga od nekoliko stotina tisuća dobro naoružanih boraca. Opisa bitaka ponovno nema, ali se spominje da je do početka prosinca Titova vojska zauzela cijelu Dalmaciju te da se bori za zauzeće Hrvatskog primorja, Like, Podravine i drugih krajeva. Ovdje se za razliku od one prve lekcije o partizanima može vidjeti i fotografija koja prikazuje partizane, pod naslovom: *Iskrčavanje partizanskih jedinica u Istri 1945. godine.*¹³⁴ Nadalje u lekciji, partizani se spominju u odlomku o sporazumu Tito-Subašić, gdje se nakon opisa sporazuma i opisa formiranja nove jugoslavenske vlade, navodi kako su partizanske snage 20. listopada 1944. godine, uz pomoć Crvene armije ušle u Beograd, a kamo su se s Visa preselili svi vodeći organi Demokratske Federativne Jugoslavije. Dakle, ovdje se naglašava pomoć Crvene armije partizanima, a takvih stvari se baš i nije moglo naći u „jugoslavenskim“ udžbenicima, pogotovo u Čubelićevom. Spomenuta je, naravno i prva vlada Federalne Države Hrvatske, čiji je predsjednik bio Vladimir Bakarić, a potpredsjednici Franjo Gaži i Rade Pribičević.¹³⁵

Nastavna cjelina o Drugom svjetskom ratu završava odlomkom o partizanskim zločinima tijekom i nakon rata. U tom odlomku, nešto većem od jedne stranice, navodi se kako su ratni zločini, koje su na našem prostoru tijekom Drugog svjetskog rata počinile poražene snage (okupatori i njihovi kolaboracionisti), podosta istraženi. S druge strane, ratni zločini Titovih partizana su dugo bili tabu tema koja se nije smjela istraživati. Poslijeratne komuniste se ovdje optužuje za sakrivanje povijesne istine, ali ljudi su zapamtili kakve su sve zločine činili i Titovi partizani. Ističe se da su ubijani mnogi ljudi koji su bili osumnjičeni za rad s okupatorima, zatim oni koji su partizanima uskraćivali svoju materijalnu pomoć te brojni zarobljenici pripadnici okupatorskih te ustaških i domobranskih vojnih jedinica.

¹³³ Ivo Perić, *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću* (Zagreb: Školska knjiga, 1993), 152-155.

¹³⁴ Isto 161-162.

¹³⁵ Isto 162-163.

Nadalje, govori se o uništavanju cijelih hrvatskih naselja, a za primjer se navodi selo Španovica, blizu Pakraca koje je nakon rata preimenovano u Novo Selo i kolonizacijom naseljeno uglavnom Srbima. Još se spominju i jama Jazovka u Žumberku, zatim otočić Daksa, na kojem je streljano 36 nevinih uglednih Dubrovčana te naravno Bleiburg, koji je opisan kao najmasovnije i najbrutalnije partizansko ubijanje. Kod Bleiburga se naglašava da su ubijani i vojska (ustaše, domobrani, četnici i drugi) i civili (žene, djeca, starci) te da su ta grozna zlodjela radili vojnici Jugoslavenske armije (pretežno pod zapovjedništvom časnika srpske narodnosti). Autor navodi da se nikad neće znati točan broj ubijenih ljudi na Bleiburgu i kasnije na „križnom putu“, ali svakako je riječ o broju od 50 000 do 300 000 ljudi.¹³⁶ Ovo je svakako jedna od najočitijih promjena u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, štoviše da ne znamo ništa o ovim udžbenicima mogli bismo navesti ovo kao primjer promjene u donošenju informacija. Treba naglasiti kako u svakoj vojsci ima i ratnih zločinaca pa niti partizani nisu naravno nikakva iznimka i naravno da te zločine treba spomenuti u udžbenicima povijesti. Također, Perić je u pravu kada osuđuje komunističku zabranu istraživanja ovog dijela povijesti i prešućivanje pojedinih informacija, ali i kod njega se ovdje ponovno javlja isti problem kao i prije. Vidljivo je kako Perić, kod tih partizanskih zločina, previše naglašava, zapravo jedino i donosi zločine nad Hrvatima. Naglašava se da su većina partizanskih zločinaca Srbi, što je možda i razumljivo, ali o tome više u sljedećem odlomku. Četnici, se kao žrtve spominju samo jednom i to kao vojska, dok se civilne srpske žrtve ne spominju, kao niti stradavanja njihovih naselja. Uzgred tome, Perić navodi kako se broj žrtava na Bleiburgu i „križnom putu“ kreće između 50 i 300 tisuća, što je ogormna razlika između minimalne i maksimalne vrijednosti. Možda bi sretnije rješenje bilo da je ostao na tvrdnji da se ne zna točan broj žrtvi ili da je rekao kako je riječ o nekoliko desetaka tisuća žrtava.

Prije nego što krenemo na poslijeratno razdoblje, moramo spomenuti i odlomke o ustašama i četnicima u ovom udžbeniku. Iako ustaše i četnici nisu primarna tema ovog istraživanja, ipak su usko vezani uz nju te je potrebno analizirati što se, u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, ovdje piše o njima. Za razliku od „jugoslavenskih“ udžbenika, gdje se ustaše i četnike samo naziva zločincima i kolaboracionistima, ovdje se o njima piše dosta opširnije. Vrlo zanimljiva je prva rečenica u odlomku o ustašama, a ona glasi: *Biti svoj na svome – težnja je i pravo svakog naroda.*¹³⁷ Netko bi ovu rečenicu protumačio kao branjenje ustaštva, ali to ne mora biti tako. Moguće je da je Perić tom rečenicom, znajući što će napisati u sljedećem odlomku, samo želio obraniti ideju o hrvatskoj neovisnosti, koja je

¹³⁶ Isto 163-164.

¹³⁷ Isto 132.

loše izvedena u vidu NDH. Zatim slijedi dosta opširan opis dolaska Ante Pavelića na vlast, a uz taj tekst stoji i fotografija: *Pavelić i vlada NDH polažu zakletvu 1941. godine*. Zanimljivo je kako se u udžbeniku može naći Pavelićeva, ali ne i Titova fotografija. Uz Pavelića se od povijesnih ličnosti još spominju i Juraj Krnjević, Mile Budak, Slavko Kvaternik, Andrija Artuković te Mladen Lorković. Svoje mjesto u ovom udžbeniku je dobio i bjelovarski gradonačelnik Julije Makanec, za kojeg piše da je pozvao građane da svoje kuće urese hrvatskim zastavama.¹³⁸

Perić u sljedećem odlomku, ustaški režim opisuje kao diktatorski režim te ističe nezadovoljstvo hrvatskih domoljuba tim režimom, a pogotovo nakon što su Italija i Mađarska anektirale pojedine dijelove NDH. Spominju se i koncentracijski logori (Jasenovac) te se ističe da su ustaše, slijedeći rasističku politiku nacističke Njemačke, činili strahovite zločine genocida protiv Židova i Cigana, a također i protiv Srba, osobito zbog njihove prijašnje hegemonističke politike te pojave četnika i njihovih zločina u Hrvatskoj.¹³⁹ Ovim kritikama na račun ustaša i NDH, Perić je potvrdio da se ovdje ne radi o obrani ustaštva, ali činjenica jest da se, u odnosu na prije, stav prema njima promijenio. U vrijeme pisanja ovog udžbenika, Hrvatska je mlada i tek onedavno neovisna država te se može reći kako Perić, a kroz njega i hrvatska politika, žele dokazati svijetu da ona ne počiva na fašističkim tekovinama NDH. Ta misao se zapravo provlači kroz sve lekcije o Drugom svjetskom ratu, a već smo to mogli zaključiti kod Andrije Hebranga: antifašizam da, ali komunizam ne te hrvatstvo (domoljublje) da, ali ustaštvo (fašizam) ne. Dakle, ustaštvo se u ovom udžbeniku ne brani, ali se niti ne osuđuje izravno kao u „jugoslavenskim“ udžbenicima. Naglašava se kako je NDH „samo“ slijedila nacističku Njemačku u politici prema Židovima i Romima, ali se priznaje genocid. S druge strane, što se tiče Srba, ispada da su si oni sami krivi za zločine koji su nad njima počinjeni, a možda su ih čak i zaslužili. Ovo opažanje ne mora biti točno, ali ponovno valja naglasiti da se ne smije zaboraviti činjenica da se Hrvati i Srbi, u trenutku pisanja udžbenika, nalaze u ratu. Uz to, na kraju lekcije o ustašama, naglašava se da su ustaše do kraja rata ostale uz sigurnog gubitnika Njemačku te se na taj način ističe njihova lojalnost i hrabrost.

Što se pak četnika tiče, u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, promijenio se tek opseg gradiva i informacija. Ovdje se dakle piše malo opširnije o četnicima, ali je stav prema njima i dalje izrazito negativan. Za njih u ovom udžbeniku nećemo pročitati da su svoje zločine radili po uzoru na talijansku fašističku politiku ili da su ubijali Hrvate zbog pojave ustaštva, već da su to bili najobičniji pljačkaši, palikuće i koljači nedužnog stanovništva.

¹³⁸ Isto 132-134.

¹³⁹ Isto 135-137.

Ističe se da su često pjevali: *Mi četnici umijemo, što ne valja ubijemo!*; A nisu im valjali svi antifašisti i uopće Hrvati. Od osoba se spominju Draža Mihailović, general Jugoslavenske vojske u otadžbini; zatim Milan Nedić, predsjednik kvislinške vlade za Srbiju; Stevan Moljević, velikosrpski ideolog koji je pisao o stvaranju homogene velike Srbije; te pop Momčilo Đujić, vođa četnika u Hrvatskoj, koji su bili koncentrirani u okolici Knina. Osim toga ističe se da krajem 1944. godine pobjegli pred partizanima.¹⁴⁰ Ovdje ponovno treba naglasiti u kojim okolnostima se piše ovaj udžbenik, a kada to uzmemo u obzir, nije teško proanalizirati ovaj odlomak o četnicima. Netko bi očekivao da se četnici u ovom udžbeniku uopće neće spominjati, ali autor je očito smatrao da će jaču poruku poslati ako napiše odlomak o njima i to dosta opširan odlomak. Dok ustaše ipak na neki način distancira od hrvatskih vojnika u Domovinskom ratu, četnike na sve načine pokušava povezati sa srbijanskom vojskom u tom ratu. To se nigdje izričito ne naglašava, ali spominjanje Knina, kao četničkog središta u Hrvatskoj te isticanje ideje o velikoj Srbiji, čine tu autorovu intenciju jasnom. To se još više pojačava isticanjem četničkog kukavičluka, ali i općenito srpskog naroda za koji Perić, u lekciji o raspadu Kraljevine Jugoslavije, kaže: *pripadnici srpskog naroda, koji su uvijek hvalisavo isticali svoje vojničke vrline i svoj patriotizam, nisu pokazali ni svoju vojničku hrabrost ni svoju „odanost otadžbini“, izbjegavali su ratne okršaje, ne zazirući od kukavičluka ni od izdajništva.*¹⁴¹ Dakle, iako veliki broj Hrvata, odnosno Srba ne smatra ustaše, odnosno četnike „svojom“ vojskom u Drugom svjetskom ratu, činjenica jest da su te vojske sačinjavali većinom Hrvati, odnosno Srbi. Iz toga proizlazi zaključak o Hrvatima, kao lojalnim i hrabrim vojnicima te Srbima, kao kukavicama sa imperijalističkim tendencijama koje ne mogu ostvariti.

Osim gradiva o Drugom svjetskom ratu, velike promjene je doživjelo i gradivo o poratnoj, komunističkoj Jugoslaviji. To je vidljivo već iz naslova nastavnih jedinica o tom razdoblju koji glase: *Hrvatska u okovima sustava Druge Jugoslavije(I), (II) i (III)*. Ovakav tip naslova, koji spominje „Hrvatsku u okovima“, otkriva autorov vrlo negativan stav prema Drugoj Jugoslaviji. Ističe se da komunisti nisu bili za višestranačku demokraciju, slobodno poduzetništvo u gospodarstvu i privatno vlasništvo, nego je po uzoru na sovjetski model vlasti, novostvorena Jugoslavija postala centralistička, komunistička država s naslijeđenom srpskom prevlašću.¹⁴² Osim toga, za razliku od „jugoslavenskih“ udžbenika, ovdje se velika pozornost daje odnosu komunističkog režima prema Crkvi. Taj odnos je opisan kao okrutnost

¹⁴⁰ Isto 160-161.

¹⁴¹ Isto 132.

¹⁴² Isto 179-180.

komunističkog režima, kojem je od 1945. godine bila izvrgnuta Crkva u Hrvata, a ta okrutnost je vidljiva u vidu oduzimanja zemljišnih imanja i drugih nekretnina katoličkim samostanima i župama u Hrvatskoj. Spomenut je naravno i Alojzije Stepinac, koji je opisan kao čovjek vjere, duboko odan štovanju Boga i ljudskog dostojanstva. Također, naglašava se da je on bio čovjek koji je iskazivao svoja antifašistička raspoloženja, a u tijeku Drugog svjetskog rata pred okupatorima i ustaškim režimom branio interese crkve i vjernika, ali i čovjek koji je, bez obzira na sve to, bio osuđen i zatvoren od komunističkog režima. Perić smatra da je, osim Crkve i hrvatski narod u Jugoslaviji bio u lošem položaju te da im se nametao teret krivnje za ustaške ratne zločine, bez obzira na njihovo sudjelovanje u antifašističkoj borbi. S druge strane, Srbi su bili „ravnopravniji“, čime se ukazuje na sličnost Kraljevine Jugoslavije sa SFRJ.¹⁴³ Što se pak tiče gospodarstva u Jugoslaviji, donose se slične informacije kao i u „jugoslavenskim“ udžbenicima, ali na znatno drugačiji način. Prije su se *kolonizacija* i *agrarna reforma* objašnjavale kao nešto pozitivno, ali ovdje su te mjere prikazane izrazito negativno i u korist Srba. Ističe se da se kolonizacijom u Slavoniji, Baranji, Srijemu, Bačkoj i Banatu povećao broj Srba. Ova informacija bi se mogla protumačiti i kao teorija prema kojoj je ova reforma odgovorna za ratna zbivanja u Slavoniji devedesetih godina.¹⁴⁴ Slična se stvar, u ovom udžbeniku, događa i sa gradivom o sukobu Jugoslavije i SSSR-a. Ovdje se ne spominje Titova hrabrost u pružanju otpora Informbirou i Staljinu, već se navodi da su se Tito i njegovi politički sljedbenici suprotstavili Staljinu, kako bi obranili neovisnost Jugoslavije, a i svoje vlastite živote. Dakle, sukob Tita sa Staljinom nije nikakav herojski čin, već samo potez da Tito sačuva svoju vlast i život. Također, ne ističe se da je taj Titov čin uvelike digao važnost Jugoslavije u svijetu, niti da je kao posljedica tog Titovog „ples“ između Istoka i Zapada nastao Pokret nesvrstanih, a koji spada među važnije svjetske organizacije u 20. stoljeću. Ovdje se spominje zloglasni Goli otok te nesretna sudbina Andrije Hebranga, koji je još jednom opisan kao istaknuti hrvatski komunist i hrvatski domoljub.¹⁴⁵ U daljnje teme, kao na primjer *hrvatsko proljeće*, nećemo ulaziti jer one nisu opisane u „jugoslavenskim“ udžbenicima. U vrijeme pisanja „jugoslavenskih“ udžbenika mnogo se stvari još nije niti dogodilo pa ih niti nema smisla analizirati, pošto ih ne možemo usporediti.

Dakle, ovdje se Druga Jugoslavija i Tito, spominju u vrlo negativnom kontekstu i u redu je da se ističu i negativne strane tog dijela povijesti, ali ne ovako jednostrano. Ovako ispada da se ovaj udžbenik ne razlikuje puno od „jugoslavenskih“, nego je samo otišao u

¹⁴³ Isto 181-184.

¹⁴⁴ Isto 184-185.

¹⁴⁵ Isto 185-186.

drugu krajnost. Hrvatska povijest unutar Druge Jugoslavije, ovdje je prikazana kao jedno devijantno razdoblje koje bi Hrvati najradije izbrisali. To je i razumljivo, jer opet treba naglasiti, u vrijeme pisanja ovog udžbenika, Hrvatska je tek nedavno izašla iz te Jugoslavije i kao da se traži „alibi“ za taj izlazak. Odnosno kao da se taj čin želi opravdati pred svijetom, ali i budućim hrvatskim generacijama.

Što se tiče nekog didaktičkog osvrta na udžbenik, treba naglasiti kako je dosta lošiji od „jugoslavenskog“ Perićevog udžbenika. Pohvalno je jedino što ima dosta fotografija, ali nema nikakvih pitanja za ponavljanje, a niti povijesnih izvora koji su ipak jedan od ključnih dijelova nastave povijesti. Udžbenik izgleda kao da je napisan na brzinu, ali olakotna okolnost je to, što je ipak pisan u ratnom periodu. Bez obzira na te nedostatke, doživio je još neka izdanja, u kojima nema hvalevrijednih promjena te se takav koristio i u drugom dijelu devedesetih godina. Također, možda je udžbenik mogao biti i primjereniji učenicima, ali kao i kod Čubelića, s obzirom na okolnosti i svrhu koju je taj udžbenik imao, tada je izgledao savršeno primjerenim.

Ovdje se još treba dotaknuti i mišljenje Damira Agičića, koje se ne odnosi izravno na ovaj udžbenik, ali se dotiče Perićeve sinteze hrvatske povijesti, a u kojoj on donosi slične zaključke kao i u udžbeniku. Agičić mu u svojem radu zamjera slične stvari koje su spomenute i u gore napisanoj analizi, a neke od njih su: isticanje hrvatskog naroda kao jednog od najstarijih naroda Europe; mišljenje da su srpski partizani ubijali Hrvate samo zato što su bili Hrvati; činjenica da se Titu ne zamjera nedemokracija, nego nedovoljno isticanje vlastitog hrvatstva; te isticanje Andrije Hebranga kao heroja bez obzira na njegovu staljinističku prošlost. Agičić smatra da su na taj način zanemarni neki osnovni postulati struke, kao što su kritika izvora ili primjena historiografskih metoda. Ipak i on donosi i olakotnu okolnost za Perića, smatrajući da u devedesetima nije bilo lako pisati o suvremenoj povijesti, jer se politika miješala u historiografiju i nastojala osigurati „povijesnu istinu“ o položaju Hrvata u I. i II. Jugoslaviji.¹⁴⁶

4.2. Ivan Vujčić: „POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije“ (Zagreb: Birotehnika, 1998.)

Ovaj udžbenik, autora Ivana Vujčića, izdan je 1998. godine te je na neki način razbio spomenuti monopol one nekolicine udžbenika povijesti s početka devedesetih godina.

¹⁴⁶ Damir Agičić, „(Re)konstrukcija suvremene hrvatske/jugoslavenske povijesti u pregledima/sintezama nakon 1991. godine,“ u *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Vera Katz (Sarajevo: Institut za istoriju, 2007), 61-70.

Odnosno, može se reći kako je prekinuo „dominaciju“ Perićevog udžbenika, u kategoriji udžbenika za IV. razred gimnazije. Iako prema godini izdanja ovaj udžbenik spada u drugu skupinu raspodjele¹⁴⁷ udžbenika povijesti iz devedesetih godina, Petrungaro se s tim ne slaže. On smatra kako se nekolicina udžbenika iz druge skupine, sadržajem i načinom pisanja, ne razlikuje od udžbenika iz prve skupine, a kao glavni primjer za tu tezu se navodi upravo ovaj udžbenik.¹⁴⁸ Da je tome stvarno tako, moguće je utvrditi samo analizom ovog udžbenika, koja se nalazi na sljedećim stranicama.

Vujčićev udžbenik ima oko 260 stranica, a gradivo je podijeljeno u 6 velikih nastavnih cjelina. Gradivo kreće sa početkom dvadesetog stoljeća, a završava tada suvremenom poviješću. Najviše prostora je ponovno posvećeno gradivu o međuratnom razdoblju i to gradivo zauzima oko 70 stranica udžbenika. S druge strane, Drugi svjetski rat zauzima oko 40 stranica te je opseg tog gradiva, kao i kod Perićevog udžbenika, smanjen u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike. O razlozima tog smanjenja smo već donijeli zaključak kod analize Perićevog udžbenika te ti razlozi vrijede i ovdje. Dakle, što se tiče sadržaja, izgleda vrlo slično Perićevom udžbeniku te se Petrungarova tvrdnja već sada čini opravdanom, ali treba vidjeti što Vujčić donosi o glavnoj temi ovog istraživanja.

Što se tiče međuratnog razdoblja, i ovdje se o Titu i komunistima piše vrlo šturo i to u odlomku: *Hrvatsko iseljništvo i njegov udio u komunističkoj političkoj emigraciji*. Kao i kod Perića, spominje se dio komunista koji su bili žrtve Staljinovih čistki, a među kojima je bio i Josip Čizinski, uz kojeg se spominje i njegov pseudonim Milan Gorkić te da je bio generalni sekretar CK KPJ. Što se tiče Tita, ovdje se izričito, a ne zaobilaznim putem, naglašava njegova nacionalnost: *neki se komunisti vraćaju u Jugoslaviju i ilegalno jačaju komunistički pokret, a među njima i Hrvat Josip Broz Tito*. Dakle, što se tiče gradiva o komunističkoj aktivnosti između dva svjetska rata, broj informacija i u ovom udžbeniku je puno manji u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike. Ipak, postoji i jedno proširenje u odnosu na Perićev udžbenik, a to je isticanje nejedinstvenosti hrvatskih komunista u rješavanju hrvatskog pitanja. Tako piše da je jedan dio komunista za hrvatsku nacionalnu državu, a drugi za Jugoslaviju. U prvu grupu se smještaju August Cesarec, Otokar Keršovani i Andrija Hebrang koji su opisani kao komunisti koji su solidarni s istinskom borbom hrvatskog naroda za nacionalnu državu. Druga grupa je opisana kao komunisti koji se priključuju velikosrpskom okupatoru i udaljavaju se od temeljnih interesa hrvatskog naroda, a u njoj se ističe Tito. Znači,

¹⁴⁷ U toj raspodjeli u drugu skupinu spadaju udžbenici nastali nakon 1996. godine, a kojima bi glavna karakteristika trebala biti multiperspektivnost u donošenju gradiva učenicima (vidi 32. stranicu).

¹⁴⁸ Stefano Petrungaro, *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine* (Zagreb: Srednja Europa, 2009), 102.

ovdje se već kod prvog spominjanja hrvatskih komunista ističe podjela na „domoljubne“, a među kojima je neizostavno spominjanje Andrije Hebranga, i „nedomoljubne“ komuniste koji su ovdje čak označeni kao velikosrpski. Začudo, uz tekst postoji i jedna fotografija na kojoj se ipak ne nalazi prikaz Tita u mlađim danima, već je na njoj prikazan August Cesarec, a u opisu piše da su ga *ustaše streljale 1941. godine*. Za razliku od Perićevog udžbenika, Vujčićev ima i povijesne izvore, odnosno, kako u udžbeniku piše, povijesna vrela, a za ovu lekciju Vujčić je izabrao izvor: *Podrška KPJ ustaškim akcijama*. Tim tekstom iz 1932. godine se želi ukazati na iste političke ciljeve ustaša i jednog dijela komunista, barem što se tiče razdoblja prije Drugog svjetskog rata. Izjednačavanje ustaša i komunista, pa makar i na ovaj način, naravno nije bilo zamislivo u „jugoslavenskim“ udžbenicima.¹⁴⁹

Pošto smo se upravo dotaknuli izvora u kojem se spominju ustaše, bilo bi logično spomenuti što Vujčić još kaže o njima. Već smo kod Perićevog udžbenika istaknuli kako ustaše nisu glavna tema ovog istraživanja, ali i da idu ruku pod ruku sa njom. Ovdje se lekcija o stvaranju NDH i ustašama započinje rečenicom: *Hrvatski je narod stari europski narod koji od IX. stoljeća pa sve do 1918. godine ima svoju državu*. Dakle, imamo sličan slučaj kao i kod Perića, gdje se tom prvom rečenicom na neki način opravdava ideja o stvaranju NDH. Nakon toga slijedi opis Pavelićevog dolaska na vlast te ustrojstva te vlasti, gdje je ustaški režim prozvan diktatorskim, ali samo zbog utjecaja Hitler i Mussolinija, čijom je voljom NDH i nastala. Nigdje se izričito ne spominje zločin, ali se ističu prijeki sudovi i koncentracijski logori, od kojih je spomenut Jasenovac, gdje je stradalo između 50 i 80 tisuća ljudi. Taj podatak o broju stradalih u Jasenovcu se naravno uvelike razlikuje od podataka u „jugoslavenskim“ udžbenicima, gdje se govorilo i o desetak puta većim brojevima. Kao glavne mete ustaškog režima navode se Židovi, Cigani, Srbi, ali i nepoćudni Hrvati, a te mete je štitila Katolička crkva, koja je na čelu sa Stepincem prihvatila novu hrvatsku državu, ali ne i režim. Dakle, Vujčić već ovdje spominje Stepinca kojeg odmah ograđuje od ustaša i to na način da ga opisuje kao pobornika hrvatske države, ali i protivnika fašizma. Takvu formulaciju opisa se vidi vrlo često u udžbenicima iz devedesetih, pogotovo uz spominjanje Stepinca i Hebranga. Iz svega toga bi se moglo zaključiti kako se ovdje opis ustaša i NDH ne razlikuje puno od onoga u Perićevom udžbeniku, čak bi se moglo i reći kako je ovdje taj opis još blaži i neutralniji. Primjer za to bi se mogao naći u Perićevom snažnom isticanju nezadovoljstva hrvatskog naroda aneksijom hrvatskih područja od strane Italije i Mađarske. Vujčić, s druge strane, donosi informacije o tim pripojenjima, ali o tome priča dosta

¹⁴⁹ Ivan Vujčić, *POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Birotehnika, 1998), 113-115.

ravnodušno. Još valja napomenuti kako se izvor na kraju lekcije odnosi na tekst proglašenja NDH 10.04.1941. godine.¹⁵⁰ Sa ovim ocjenama se slaže i Ivo Goldstein koji je u svojem osvrtu na ovaj udžbenik imao najviše primjedbi upravo na odlomak o ustašama. Goldstein tvrdi kako je Vujčić preblag u ocjeni ustaškog režima te kako je nedopustivo izjednačavati ustaše i partizane na ovaj način. Upravo zbog takvih udžbenika povijesti djeca dobivaju krivu sliku o ustaškom pokretu, a zbog čega je, tvrdi Goldstein, nužna *deustašizacija* hrvatskih udžbenika povijesti.¹⁵¹

Četnici su u ovom udžbeniku, kao i ustaše, također slično opisani kao i u Perićevom udžbeniku. Ovdje su označeni kao *velikosrbi i zločinci*, a spominje se i Knin te Dinarska četnička divizija s popom Momčilom Đujićem na čelu. Za tu četničku diviziju se ističe da su radili zločine nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Ne spominju se Draža Mihailović i Stevan Moljević, po čemu se ulomak razlikuje od Perićevog. No nema razlike kod opisa njihovog kukavičluka te se ističe da su krajem 1944. godine pobjegli u Italiju, gdje su se predali Amerikancima. Ovdje se čak može vidjeti i fotografija koja prikazuje četnike u društvu sa njemačkim i talijanskim vojnicima, a komentar ispod slike glasi: *Četnici, Nijemci i Talijani zajedno; međusobno su se podupirali i borili protiv antifašista i hrvatskog naroda.*¹⁵² Dakle, kao i kod Perića, prema četnicima nema nikakvog „ublaženog“ pristupa te se ponovno traže i ističu sve moguće poveznice četnika i srpskih vojnika u Domovinskom ratu, bez obzira na to što je u trenutku pisanja ovog udžbenika Domovinski rat već odavno gotov. Čak bi se moglo i reći kako je Vujčić prema četnicima oštrij od Perića, a o toj tezi u prilog ide odabir povijesnog izvora na kraju lekcije u kojoj su opisani četnici. Radi se o tekstu koji nosi naziv: *Obilježja četničkih zločina*. U tom se tekstu doslovno opisuje na koji su način četnici mučili i ubijali ljude pa se spominju klanje, vađenje očiju, guljenje kože, čupanje noktiju, pečenje živih ljudi na ražnju i slično.¹⁵³ Ovi ružni opisi su najvjerojatnije točni jer ratovi nažalost bude ono najgore u ljudima. Velik broj vojnika, iz razno raznih razloga se u ratu pretvori u zločince, a da ne spominjemo one koji u rat i idu samo kako bi utažili svoju žeđ za ubijanjem i mučenjem. Takvi ljudi nažalost postoje u svakoj vojsci i po tome je svaka vojska ista, jer niti jedna vojska u povijesti ljudskog ratovanja nije završila rat bez ijednog mučenja, silovanja ili nepotrebnog ubijanja i nikad neće. Jedino po čemu se vojske razlikuju je ideja, odnosno cilj s kojim se ide u rat, a i tu se ne može reći da postoje dobre i loše ideje, nego samo loše i one

¹⁵⁰ Isto 140-146.

¹⁵¹ Ivo Goldstein, „O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara* 3, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001), 17-20.

¹⁵² Ivan Vujčić, *POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Birotehnika, 1998), 175-176.

¹⁵³ Isto 180.

manje loše. Tako da je Vujčić onda trebao pronaći po jedan ovakav izvor za sve vojske, jer ovako se njegov udžbenik, po tom pitanju, ne razlikuje od „jugoslavenskih“ udžbenika, gdje su postojali samo izvori o ustaškim i četničkim zločinima.

Što se tiče antifašističkih snaga u Jugoslaviji u Drugom svjetskom ratu, i ovdje je, kao i kod Perića, naglasak na hrvatskom antifašizmu. Spominje se hrvatska ljevica, među kojima su komunisti iz koje je nastao NOP, a koji prerasta u NOB i Narodnooslobodilački rat (NOR). Taj tekst o hrvatskom antifašizmu upotpunjuju i dvije fotografija. Prva fotografija prikazuje vojnike i nosi naslov: *Borci I. hrvatskog proleterskog bataljuna*. Druga prikazuje vojnike oko bojnog vozila, a naslovljena je sa riječima: *Hrvatski partizani*; uz popratni tekst: *na ovom borbenom vozilu stoji natpis NOVH – Narodnooslobodilačka vojska Hrvatske. Što možete zaključiti?*¹⁵⁴ Ističe se da su Hrvati utemeljitelji prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj, ali i u cijeloj Jugoslaviji, a koji je osnovan 22.06.1941. godine. Dakle, imamo slične podatke kao i kod Perića, još je istaknuto da se taj dan danas slavi kao *Dan antifašističke borbe*, da je taj odred okupljao ne samo komuniste, nego i sve ljude drukčijeg mišljenja te da je to prvi osnovani odred u Europi protiv nacizma. Rudo se niti ovdje ne spominje, ali se pomalo začuđujuće spominje srpski ustanak u Srbu. No to je začuđujuće samo na prvi pogled, jer se već u sljedećim rečenicama ističe da su ustanici iz Srba za svoju prvu akciju pobili ustašku postrojbu. Također, ističe se da su česti prelazi iz jedne na drugu stranu, tako da je velik broj četnika u partizanskim odorama činio teška zlodjela nad hrvatskim pučanstvom. Od osoba se spominju Tito, Marko Orešković te Ivan Rukavina.¹⁵⁵ Znači, slično kao i kod Perića, prije svega se veliča hrvatski antifašizam, a jedina razlika je što se ovdje, uz to i osporava srpski antifašizam.

Zasjedanja AVNOJ-a su ukratko opisana te se ističu neke od odluka donesenih na tim zasjedanjima, ali među kojima nema odluke o proglašenju Tita maršalom Jugoslavije. Uz tekst se nalazi i fotografija sa II. zasjedanja AVNOJ-a, a radi se o istoj fotografiji koja se nalazi i u Perićevom udžbeniku. Niti ovdje se poimence ne ističu osobe na fotografiji, već su samo nazvani *sudionicima*.¹⁵⁶ Ipak, ovdje valja napomenuti kako se Tito može vidjeti na još dvije fotografije u ovom udžbeniku i ispod obje je naznačeno da se radi o njemu. Prva je fotografija *Tito i Šubašić*, a druga je njegov portret, fotografija pod nazivom *Tito (1892. – 1980.)*, uz popratni tekst: *organizator ustanka u Jugoslaviji, vrhovni zapovjednik oružanih snaga, začetnik politike nesvrstanih, 1971. godine prekida demokratizaciju te provodi*

¹⁵⁴ Isto 153-154.

¹⁵⁵ Isto 155-157.

¹⁵⁶ Isto 163-164.

političke čistke. Kod ove druge fotografije zanimljiv je tekst koji se veže uz Tita, a znakovito je i da se uz njegov portret nalazi i Staljinov.¹⁵⁷ Što se tiče zasjedanja ZAVNOH-a, ponovno se više pažnje posvećuje njima, nego AVNOJ-u. Još jednom se ističe podijeljenost hrvatskih komunista na one koji žele Hrvatsku i na one koji žele Jugoslaviju sa srpskim primatom. Uz veliki tekst o odlukama sa zasjedanja stoje fotografije *Vladimira Nazora, predsjednika ZAVNOH-a* te *Andrije Hebranga, organizatora antifašističkog rata u Hrvatskoj i zagovaratelja hrvatske autonomije*.¹⁵⁸ Na kraju lekcije se donosi izvor pod naslovom: *Proglas o priključenju svih hrvatskih u zemalja matici Hrvatskoj*. Inače tu se radi o odluci ZAVNOH-a o poništenju Rapallskog ugovora i Rimskih ugovora, a čime je još jednom jasno što je najvažnije u ovom udžbeniku. Također, vrlo je zanimljivo obratiti pažnju na pitanja za ponavljanje kod ovih lekcija jer se kod AVNOJ-a, učenicima postavlja pitanje: *Jesu li članovi AVNOJ-a izabrani na demokratski način?*; Dok se kod ZAVNOH-a, učenike pita: *Koje su odluke donesene na prvom, drugom i trećem zasjedanju ZAVNOH-a?*¹⁵⁹ Dakle, kod jednog se vijeća propitkuje demokracija, a kod drugog se to zaobilazi.

Završetak rata je opisan u kratkim crtama i spominju se oslobođenje Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja te Zagreba, uz kojeg je napisan i datum oslobođenja, ali se ne spominje primjerice oslobođenje Beograda.¹⁶⁰ Puno više prostora je posvećeno opisu partizanskih zločina sa kraja rata i neposredno nakon njegova završetka. Vujčić, isto kao i Perić budi zanimanje učenika za ovu temu isticanjem da su ovo nova istraživanja, koja su u Jugoslaviji bila zabranjena. Naglašeno je kako su partizani poubijali brojne Hrvate u Dubrovniku, Splitu, Zadru, Zagrebu, Osijeku, Slavonskom Brodu i brojnim drugim hrvatskim gradovima i selima. Ipak, *najtragičnije stradanje hrvatskoga naroda se zbilo u svibnju 1945. godine, kada je hrvatska vojska razoružana i predana srbočetničkim oficirima, koji su ih na Bleiburškom polju masovno ubijali*. Autor je ovaj događaj opisao kao *rat nakon rata*, u kojem su na jednoj strani *naoružane srbočetničke postrojbe koje mrze sve hrvatsko, a na drugoj nepobijeđena, ali razoružana hrvatska vojska i nemoćni narod*. Ovdje se, kao i kod Perića navodi broj od 50 do 300 tisuća stradalih na Bleiburgu i kasnije na križnom putu.¹⁶¹ Na kraju se još ističe rečenica crnogorskog komunista Milovana Đilasa: *Bleiburg se morao dogoditi, kako bi mogla živjeti Jugoslavija*.¹⁶² Što se tiče ovog vrlo važnog odlomka, ponovno se donose vrlo slične informacije kao i u Perićevom udžbeniku, samo što je Vujčić, u svojim

¹⁵⁷ Isto 178, 201.

¹⁵⁸ Isto 164-166.

¹⁵⁹ Isto 164, 166.

¹⁶⁰ Isto 177.

¹⁶¹ Isto 179.

¹⁶² Isto 179.

opisima još puno radikalniji. Ovdje se ne govori o ustašama i partizanima, nego o razoružanoj hrvatskoj vojsci, kojoj je još nadodan i nemoćni (hrvatski) narod te o srbočetničkim postrojbama, koje mrze sve hrvatsko. Vujčić ovdje namjerno govori o hrvatskoj vojsci, a ne o ustašama jer ne želi te ljude koji su stradali na Bleiburgu, izravno poistovjetiti sa režimom za kojeg je ipak priznao da je bio zločinački. Ipak, u ovom se slučaju taj pojam „hrvatska vojska“ neprimjereno koristi, jer već smo zaključili da se ustaška vojska, bez obzira na to što ju čine Hrvati, ne može nazivati hrvatskom vojskom. Pa i sam Vujčić kroz sve ove lekcije spominje hrvatski antifašizam i hrvatske partizane, a čime zapravo i partizane proglašava hrvatskom vojskom, bez obzira što se to nigdje doslovno ne iznosi. Ako uzmemo tu činjenicu u obzir, ispada da su na Bleiburškom polju razoružani i ubijani i hrvatski partizani, a što nije naravno točno. Zapravo, Vujčić je prejednostavno iskoristio pojam hrvatske vojske koji je, barem što se tiče Drugog svjetskog rata, ipak neodređen i puno kompleksniji od ovoga. Ovo je zapravo odličan primjer, a o čemu je pisala Snježana Koren, kako je školska povijest u Hrvatskoj devdesetih godina često davala jednoznačne odgovore, čak i tamo gdje su u historiografiji ili u društvu postojala otvorena pitanja. Takva povijest je suprotna onome što povijest jest kao disciplina te ruši vjerodostojnost povijesnog obrazovanja.¹⁶³ Osim toga, ovdje se na neki način izjednačava partizane i četnike, odnosno u ovom odlomku partizani postaju, ne samo srpska, nego velikosrpska vojska. Ispada da su partizani kada se bore protiv nacista Hrvati, a kada se bore, odnosno rade zločine protiv ustaša Srbi. Ovdje se zapravo radi o pokušajima da se na sve moguće načine uvećaju hrvatska žrtva i srpski zločin u Drugom svjetskom ratu. Što se pak tiče isticanja Đilasove rečenice, tu se radi o naglašavanju autorova mišljenja da je Jugoslavija utemeljena na zločinu počinjenom nad Hrvatima. Odnosno, ta rečenica je još jedan od dokaza koji potkrepljuju tvrdnju da školska povijest devdesetih godina za glavni cilj ima prikazati hrvatsku naciju kao žrtvu koja se kroz povijest probija prema ostvarenju svog jedinog cilja, a to je državna nezavisnost.¹⁶⁴

I u sljedećim lekcijama se može pronaći puno poveznica sa Perićevim udžbenikom, a to već potvrđuju naslovi tih lekcija koji kao i kod Perića, glase: *Hrvatska u okovima sustava Druge Jugoslavije (I), (II) i (III)*. I ovdje se ponovno naglašava jednostranački, komunistički način izbora te obilježja boljševizma. *Agrarna reforma* je opisana kao i u „jugoslavenskim“ udžbenicima, samo što su tamo *ukidanje veleposjeda, kolektivizacija sela i planska proizvodnja* prikazane kao nešto pozitivno, a što ovdje nije slučaj. Zamjera se centralističko

¹⁶³ Snježana Koren, „Slike nacionalne povijesti u Hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije,“ *Historijski zbornik* 60 (2007): 285.

¹⁶⁴ Damir Agičić, „Nastava povijesti u Hrvatskoj,“ *Povijest u nastavi* 2 (2003): 142.

uređenje Jugoslavije te se smatra da ne postoji pravi federalizam, a što je vidljivo ponajviše u sljedećem citatu iz udžbenika: ... *federalizam je zamijenjen unitarnim centralizmom, s velikosrpskim predznakom. Hrvatska ovisi o Beogradu i hrvatski narod je izložen velikosrpskoj hegemoniji.*¹⁶⁵ Naglašava se napad režima na Crkvu, a kao glavni razlog tog napada navodi se teza da je Crkva Hrvatima *oslonac te nositelj i branitelj njihova nacionalnog, povijesnog, vjerskog, kulturnog i uljudbenog identiteta*. Opisuju se oduzimanje crkvenih posjeda te mučenje i ubijanje svećenika i redovnica, koji se spaljuju i peku na ražnju od strane komunista. Spomenut je i Alojzije Stepinac koji je prikazan na fotografiji i opisan kao *iskreni mirotvorac, rodoljub i domoljub, zagovornik hrvatske samostalnosti i protivnik svih totalitarnih režima.*¹⁶⁶ Dakle ovdje imamo izričito izjednačavanje Kraljevine Jugoslavije i Druge Jugoslavije, a njihova glavna poveznica je velikosrpski predznak i hegemonija. Ovdje se sve negativne strane komunizma opisuju kao da su bile negativne samo naspram Hrvata. Tako se i ideološki rat komunista s Crkvom ovdje doživljava kao napad na hrvatski identitet, baš kao i uklanjanje spomenika banu Josipu Jelačiću na središnjem trgu u Zagrebu. To se vidi i u kasnijem opisu politike samoupravljanja za koju se navodi da se njome sputava daljnji napredak Hrvatske i Slovenije, koje su bile najrazvijenije u Jugoslaviji.¹⁶⁷ Što se tiče Informbiroa i sukoba Tito – Staljin, ne opisuje se toliko kako je i zašto do tog sukoba došlo, već se naglasak stavlja na takozvani *Srpski đurđevdanski ustanak* u Hrvatskoj. Ističe se da je taj ustanak dignut pod geslom *za kralja i otadžbinu* te da srpski ministri govore o ugroženosti Srba u Hrvatskoj, što je izravna poveznica sa događanjima u Jugoslaviji krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Nadalje se o tom događaju piše vrlo nejasno i ispada da je taj ustanak glavni razlog za to što su se neki političari i obični ljudi priklonili Staljinu i završili na Golom otoku. Ponovno je spomenut i Andrija Hebrang za kojeg piše da je *mučen i ubijen jer je uočio velikosrpski šovinizam*. Dakle i Titov sukob sa Staljinom je ovdje prikazan kao dio negativne komunističke politike prema Hrvatima. Dok je u „jugoslavenskim“ udžbenicima Titovo „ne“ Staljinu prikazano vrlo pozitivno za Jugoslaviju, ovdje se kao i kod Perića, ističu negativne strane tog sukoba, kao što je činjenica da je postojala velika mogućnost da SSSR oružano napadne Jugoslaviju.¹⁶⁸ Ovdje se ne spominje *Politika nesvrstanih*, ali je ona ukomponirana u gradivo o europskoj i svjetskoj povijesti. Na tim stranicama postoji još jedna Titova fotografija na kojoj se nalazi u društvu Nasera i Nehrua, a ispod fotografija piše:

¹⁶⁵ Ivan Vujčić, *POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Birotehnika, 1998), 195.

¹⁶⁶ Isto 196-200.

¹⁶⁷ Isto 202.

¹⁶⁸ Isto 201.

Pobornici miroljubive koegzistencije (Naser, Nehru, Tito). Uz to piše i da je Tito utemeljitelj Politike nesvrstanih te je to jedna od rijetkih lekcija u ovom udžbeniku, gdje je Tito opisan kao izrazito pozitivna povijesna ličnost.¹⁶⁹

Ne znam koliko smo puta u ovoj analizi došli do zaključka da se ovaj udžbenik pretjerano ne razlikuje od Perićevog udžbenika te time potvrdili Petrungarovu tezu¹⁷⁰ da spada u prvu skupinu udžbenika povijesti iz devedesetih godina. Čak bi se moglo reći kako je Vujčić puno radikalniji u svojim ocjenama pojedinih događaja te kako on pronalazi puno više poveznica tih događaja sa Domovinskim ratom i raspadom Jugoslavije. To je jako zanimljivo ako uzmemo u obzir da je ovaj udžbenik pisan 1998. godine, a ne tijekom samog Domovinskog rata. Dakle što se tiče sadržaja nema prevelike razlike, ali na didaktičkom planu Vujčićev udžbenik je puno bolji te ima puno dodatka za pomoć učenicima u učenju. Na početku svake lekcije postoji *Priprema*, u kojoj je u nekoliko rečenica ponovljeno već naučeno gradivo, a koje je važno za nadolazeću lekciju. Na kraju lekcije postoji rubrika *Ponovite*, koja se ne sastoji od niza pitanja, nego su izdvojene najvažnije stvari vezane za tu lekciju koje bi valjalo ponoviti. Često se pojavljuju i pitanja za razmišljanje, što bi bilo vrlo pohvalno, ali mislimo da ta pitanja više navode učenike na mišljenje, nego što potiču kritičko razmišljanje. Primjeri takvih pitanja su sljedeći: *Jesu li članovi AVNOJ-a izabrani na demokratski način?*¹⁷¹ ili *Do čega je mogao dovesti spor Staljin – Tito?*¹⁷² Nakon svake lekcije se nalazi izvor vezan uz tu lekciju, što je u didaktičkom smislu golemi napredak u odnosu na Perićev udžbenik, ali selekcija izvora je, kao i kod „jugoslavenskih“ udžbenika upitna. Treba spomenuti i kako se na kraju udžbenika nalaze rječnik i tablica u kojoj se nalazi pregled svih važnijih godina 20. stoljeća. Uz svaku navedenu godinu se vežu događaji, s tim da su u prvom stupcu navedeni događaji iz svjetske povijesti, a u drugom iz hrvatske. Također, kao i kod Perića, a za razliku od „jugoslavenskih“ udžbenika, ovdje nema korištenja pridjeva „naš“ uz riječi vojska, zemlja i slično, ali to nikako ne znači da je ovaj udžbenik pretjerano objektivan.

¹⁶⁹ Isto 188-189.

¹⁷⁰ Vidi 42. str.

¹⁷¹ Isto 164.

¹⁷² Isto 202.

4.3. Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina: „POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije“ (Zagreb: Profil, 1999.)

Što se tiče ovog udžbenika za povijest, prvo što upada u oči jest broj od čak četvero autora koji su radili na ovom udžbeniku. U današnje vrijeme gotovo svaki novi udžbenik povijesti, a što je slučaj i kod drugih školskih predmeta, proizlazi iz pera više autora, a što u prošlosti nije bio tako čest slučaj. Ipak, takvi slučajevi su se mogli naći i kod „jugoslavenskih“ udžbenika, gdje postoji sljedeći primjer: *Prošlost i sadašnjost 3*; udžbenik povijesti za VIII. razred iz 1971. godine, kojeg su napisali Šarlota Đuranović i Mirko Žeželj. No što se tiče analize u ovom radu, ovo je prvi primjer takvog udžbenika, a što nas potiče na zaključak kako bi se ovaj udžbenik mogao podosta razlikovati od svih koje smo dosad proanalizirali. Ovdje treba napomenuti kako se povijest svakim danim povećava te da zbog toga njezina znanost zahtijeva specijalizaciju znanstvenika za određeno povijesno razdoblje. U slučaju ovog udžbenika imamo čak specijalizaciju unutar specijalizacije jer se radi o tome da je svaki od autora specijaliziran za neki prostorni i vremenski segment povijesti 20. stoljeća, a što bi trebalo pridonijeti kvaliteti ovog udžbenika. Nadalje, ovaj udžbenik je u svom prvom izdanju izdan 1999. godine, prema čemu bi trebao spadati u onu drugu skupinu¹⁷³ udžbenika povijesti napisanih devedesetih godina. Udžbenici iz te skupine ne bi više smjeli biti toliko opterećeni Domovinskim ratom te bi se trebali odlikovati načelom multiperspektivnosti u donošenju gradiva i informacija učenicima. „Multiperspektivnost je pojam koji označava oblik rada u istraživanju povijesne i aktualne percepcije *drugog* u školskim udžbenicima, a s ciljem dugoročnog uklanjanja *žalca otrova*. Prema tome u školskim udžbenicima nema mjesta za *jednu i jedinu povijest*, jer takva, u tom obliku, nikada nije ni postojala.“¹⁷⁴ Samim time što je ovaj udžbenik napisan od strane više autora, postignuta je multiperspektivnost na razini udžbenika, jer svaki autor piše iz svoje perspektive. Ipak, puno je važnija multiperspektivnost na razini svake pojedine teme unutar udžbenika, odnosno svatko od autora bi u iznošenju svoje perspektive trebao biti multiperspektivan. Je li to u ovom udžbeniku ostvareno, moguće je saznati jedino analizom njegovog sadržaja, naravno s posebnom pozornošću na glavnu temu ovog istraživanja.

Ovaj udžbenik ima oko 290 stranica gradiva koje obuhvaća cijelo 20. stoljeće, a podijeljeno je u pet velikih nastavnih cjelina. Gradivo o razdoblju između dva svjetska rata

¹⁷³ Vidi 32. str.

¹⁷⁴ Heike Karge, „Istraživanja školskih udžbenika u Jugoistočnoj Europi. Problemi, projekti, perspektive,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann, 2001), 21-22.

ponovno, kao i u prethodnim udžbenicima, zauzima najveći broj stranica, a ovdje se radi o količini od oko 100 stranica. Drugi svjetski rat je opisan na nekih 60 – ak stranica, što predstavlja proširenje za čak 20 – ak stranica u odnosu na ostale udžbenike povijesti iz devedesetih godina. Hrvatska i svjetska povijest nisu posebno odvojene, već udžbenik prati kronološki tijek događanja. Autori su podijeljeni tako da je Suzana Leček pisala o hrvatskoj povijesti do kraja Drugog svjetskog rata, a Damir Agičić o Hrvatskoj unutar komunističke Jugoslavije te o suvremenim događanjima hrvatske povijesti. S druge strane, Magdalena Najbar – Agičić i Tvrtko Jakovina su napisali dijelove o europskoj i svjetskoj povijesti, što znači da njihovi dijelovi ne ulaze u analizu ovoga rada.

Što se tiče međuratnog razoblja, komunisti se spominju u dvije lekcije i to u: *Hrvati u ostalim političkim strankama*; te vrlo kratko u: *Hrvati pod teretom centralizma i velikosrpske hegemonije*. U prvom spominjanju govori se o osnivanju Socijalističke radničke partije Jugoslavije 1919. godine, koja je sljedeće godine na II. kongresu u Vukovaru promijenila ime u KPJ. Ističu se ciljevi te stranke koji su usmjereni prvenstveno prema ostvarivanju radničkih interesa te stvaranju socijalističkog društva i Sovjetske Republike Jugoslavije, a ne prema rješavanju nacionalnih pitanja. Također, istaknuto je da je KPJ na izborima za Ustavotvornu skupštinu ostvarila čak 58 mandata te da su komunisti tako postali treća stranka po snazi u zemlji. Nadalje, spomenuti su *Obznana* i *Zakon o zaštiti države* kojima je zabranjena djelatnost KPJ.¹⁷⁵ Što se tiče druge lekcije komunisti se spominju u kontekstu političke emigracije te se ističe kako su odlazili isključivo u SSSR, osim dobrovoljaca u Španjolskom građanskom ratu, a mnogi od njih su nestali u staljinskim čistkama.¹⁷⁶ U ovim lekcijama nema spominjanja niti jedne komunističke povijesne ličnosti, a fotografije i povijesni izvori u tim lekcijama nisu vezani uz gradivo o komunistima. Tako da možemo reći kako ovdje imamo potpuno različitu situaciju u odnosu na sve dosad analizirane udžbenike, i „jugoslavenske“ i udžbenike iz devedesetih godina. Dakle za razliku od „jugoslavenskih“ udžbenika, ovdje je fond informacija na tu temu smanjen te nema uzdizanja i glorificiranja komunističkih djela u međuratnom razdoblju. S druge pak strane, nema niti umanjivanja uloge komunista za to razdoblje, kao što imamo kod Perićevog udžbenika iz devedesetih ili one „nesretne“ Vujčićeve podjele komunista na „domoljubne“ i „nedomoljubne“. Tako da možemo zaključiti kako se ovdje piše dosta realno o međuratnoj aktivnosti komunista, jer taj njihov izborni

¹⁷⁵ Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, *POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1999), 91-92.

¹⁷⁶ Isto 134.

rezultat stvarno spada među velike političke uspjehe i treba ga naglasiti, ali bez pretjerivanja koja postoje u „jugoslavenskim“ udžbenicima.

Gradivo o Drugom svjetskom ratu na području Jugoslavije započinje lekcijom o ustašama i NDH, što ćemo za sada preskočiti i krenuti sa lekcijom: *Otpor antifašističke Hrvatske*. U toj lekciji se ističe da je KPJ predstavljala jedini organizirani otpor fašističkim okupatorima te da je na početku rata počela okupljati sve antifašističke snage. Što se tiče oružanog otpora naglašava se kako je on započeo osnivanjem Sisačkog partizanskog odreda 22. lipnja 1941. godine te da je to bila prva takva postrojba u Hrvatskoj i između prvih u Europi.¹⁷⁷ Srpski ustanak i Rudo se ne spominju, što znači da se u ovom dijelu lekcije donose slične informacije kao i kod Perića i Vujčića. Ipak, ovdje imamo dosta opsežno objašnjenje razloga zbog kojih su brojni Hrvati odlazili u partizane, a objašnjeno je i na koji su se način partizani odnosili prema civilnom stanovništvu teritorija kojeg su oslobodili. Leček naglašava kako su partizani bili jedina opcija, koju je lokalno stanovništvo imalo za otpor talijanskim i četničkim napadima. Što se tiče odnosa partizana i civilnog stanovništva navode se i loše i dobre strane tako da se ističe da je odvajanje hrane za vojne potrebe bio težak teret za seljake. S druge strane, partizani su osiguravali neometano obavljanje sjetve i žetve te se radilo na suzbijanju nepismenosti kod odraslih, a poticalo se i umjetničko stvaralaštvo. Uz ovaj tekst idu i dvije fotografije na kojima se mogu vidjeti partizani te *Propagandni plakat partizanskog pokreta* koji poziva: *Svi u partizane! Svi u Narodno – oslobodilačku borbu*. Prvu fotografiju slijedi komentar: *Prvi partizanski odredi bili su malobrojni, slabo odjeveni i naoružani*; a uz drugu se navodi: *Partizanske postrojbe osiguravaju seljake kod važnih poljoprivrednih radova*. Treba istaknuti kako se ovdje spominje i Josip Broz Tito koji je bio na čelu Vrhovnog štaba.¹⁷⁸ U nastavku lekcije se ističe važnost NOP-a za svjetsku borbu protiv fašizma i to u vidu zadržavanja velikog broja njemačkih i talijanskih postrojbi na području raspadnute Jugoslavije te kroz nanošenje velike materijalne štete diverzijama. Ovaj tekst prati i fotografija uništenog vlaka, s komentarom: *Diverzije su bile jedan od najčešćih oblika partizanskog ratovanja u njegovim počecima*. Uz to, naglašena je i uloga žena i mladeži u NOP-u. Istaknuto je da su se žene okupljale u organizaciju pod nazivom *Antifašistički front žena (AFŽ)*, dok su mladi pristupali u *Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske (USAOH)*. Uz ovaj tekst ide fotografija na kojoj se mogu vidjeti žene u partizanskim uniformama.¹⁷⁹ Povijesni izvori koji se nalaze na kraju ove lekcije su neki od tekstova, koji su

¹⁷⁷ Isto 181.

¹⁷⁸ Isto 181-183.

¹⁷⁹ Isto 184-185.

izlazili u partizanskim novinama *Vjesniku*, u razdoblju između 1941. i 1943. godine. Prvi izvor je partizanski poziv stanovništvu za borbu protiv fašista, drugi se odnosi na uvođenje novih blagdana, treći na uključivanje žena u rat, a zadnji upućuje na važnost prehrane u ratu te donosi parolu: *Ni jedno zrno žita, ni jedan klip kukuruza, ni jedan krumpir okupatoru.*¹⁸⁰ Dakle, već se sada nazire kako će i u ovom udžbeniku prije svega biti naglašen hrvatski antifašizam, ali ipak postoji velika pozitivna razlika u odnosu na Perićev ili Vujčićev udžbenik. Ovdje se za sada informacije donose realno i objektivno, a takav je i izbor fotografija i povijesnih izvora za ovu lekciju.

Moglo bi se reći da isti princip slijedi i lekcija o AVNOJ-u i ZAVNOH-u. Ovdje se u početku objašnjava kako je nastao AVNOJ te su opisane odluke, donesene na pojedinim zasjedanjima tog vijeća. Zanimljivo, niti ovdje se ne spominje odluka o proglašenju Josipa Broza Tita maršalom Jugoslavije, ali nema niti propitkivanja jesu li vijećnici AVNOJ-a izabrani demokratskim putem, što je slučaj kod Vujčićevog udžbenika. Što se pak tiče fotografija sa tih zasjedanja, Perić i Vujčić su koristili istu fotografiju na kojoj se vidio veliki skup ljudi, a među kojima je bio i Tito, ali bez informacije da se nalazi na toj fotografiji. Ovdje imamo fotografiju s puno manje ljudi na kojoj je Tito okrenut licem prema fotografu, a ispod piše: *Josip Broz Tito i vijećnici AVNOJ-a u Jajcu.*¹⁸¹ S druge strane, ZAVNOH-u je ponovno posvećeno više pažnje nego AVNOJ-u, ali i oko te teme postoje velike razlike u odnosu na Perića i Vujčića. Kao i kod AVNOJ-a, navedena su mjesta i vrijeme svih zasjedanja te odluke koje su donesene na tim zasjedanjima. Prije toga je objašnjeno zbog čega i kako dolazi do osnivanja te organizacije te da je za njezinog predsjednika izabran pjesnik Vladimir Nazor. Spominje se i Andrija Hebrang, ali samo kao sekretar CK KPH, a ne kao gloricirani „domoljubni“ partizan, što je bio slučaj u prijašnjim udžbenicima devedesetih godina. Također treba napomenuti kako ovdje nema fotografija Vladimira Nazora ili Andrije Hebranga. Osim toga, nema niti navođenja silnih imena HSS-ovaca koji su sudjelovali u radu ZAVNOH-a i AVNOJ-a, već je samo navedeno kako je Hrvatska seljačka stranka (HSS) u početku izabrala politiku čekanja da bi se kasnije većim dijelom, s Božidarom Magovcem na čelu, priključio NOP-u. Valja reći da se ovdje ističe i činjenica da je HSS pristao uz NOP tek nakon što su savezničke sile priznale taj pokret, ali uz uvjet da budu ravnopravni komunistima, što je Tito naravno odbio. Ovaj opis politike HSS-a u Drugom svjetskom ratu izgleda pomalo negativno, pogotovo u odnosu na Perića. Ovdje HSS izgleda kao oportunistička politička stranka koja želi ravnopravno sudjelovati u nečemu, u čijem stvaranju

¹⁸⁰ Isto 186.

¹⁸¹ Isto 193-194.

nije ravnopravno sudjelovala.¹⁸² Kod Perića je priča potpuno drugačija, tamo imamo na neki način glorificiranje HSS-a, koji je istaknut kao borac za demokraciju i slobodu društva i tržišta. Takva „pozitivna“ politika HSS-a te komunistički oportunistički i licemjerje su bili glavni kamen spoticanja u odnosu.¹⁸³ Izvor za ovu lekciju je *Uputstvo CK KPH*, koje je napisao Vladimir Bakarić, a u kojem se poziva na oprez kod primanja novih članova u KPH.¹⁸⁴

Što se tiče opisa ratnih operacija, niti ovaj udžbenik ne obiluje takvim informacijama, ali ipak treba napomenuti da su spomenute završne partizanske borbe u Drugom svjetskom ratu. Naglašena je strateška važnost otoka Visa, a uz to imamo i fotografiju: *Partizanske postrojbe na Visu 1944. godine*. Opisana je partizanska borba koja je se kretala iz nekoliko smjerova i to s juga prema sjeveru, hrvatskom obalom i kroz BiH te iz smjera Srbije. Naglašeno je da su partizani u tim borbama imali pomoć zapadnih saveznika, u vidu oružja i opreme, te Crvene armije. Ističe se velik porast broja partizanskih vojnika u čije su redove masovno prelazile domobranske postrojbe.¹⁸⁵ Zanimljivo je to što je ovdje istaknut prelazak domobranskih vojnika u partizane. Raniji udžbenici iz devedesetih godina naglašavaju četnike u tom kontekstu, što ovdje nije slučaj. U sljedećim rečenicama su opisani pregovori Tita sa Šubašićem te je istaknuto da je Tito postao predsjednik novoosnovane vlade, dok je Šubašić postao ministrom vanjskih poslova. Ovdje imamo još jednu fotografiju na kojoj se nalazi Tito, ovog puta u društvu Šubašića i Winstona Churchilla. Kod ove fotografije je vrlo pohvalno što je označeno koji se od ove trojice nalazi lijevo, koji desno, a koji u sredini, što učenicima uvelike pomaže u raspoznavanju tih povijesnih ličnosti. Spomenuto je i osnivanje Narodne vlade Hrvatske čiji je predsjednik postao Vladimir Bakarić.¹⁸⁶ Na kraju ove lekcije se nalazi opis partizanskih zločina u Drugom svjetskom ratu. Naglašeno je kako su sve zaraćene strane radile i ratne zločine, a što se tiče partizana, najveće zločine su počinili nakon završetka ratnih operacija i to kod Bleiburga. Žrtve tih zločina su opisane kao pripadnici postrojbi NDH. Spomenut je križni put te logor Jasenovac, a što se tiče broja žrtvi, Leček navodi broj od nekoliko desetaka tisuća ljudi. Uz tekst se nalazi i fotografija ispod koje piše: *Kolona zarobljenih hrvatskih vojnika na križnom putu*.¹⁸⁷ Dakle, ovdje kod partizanskih zločina nemamo isticanje da se radi o novim povijesnim istraživanjima, koja su prije bila zabranjena.

¹⁸² Isto 194-196.

¹⁸³ Vidi 35. i 36. str.

¹⁸⁴ Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, *POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1999), 198.

¹⁸⁵ Isto 207.

¹⁸⁶ Isto 208.

¹⁸⁷ Isto 210.

Također, žrtve su postrojbe NDH, a ne „hrvatska vojska“, što je u ovom slučaju puno sretnije rješenje. Ipak, ispod fotografije i Leček spominje „hrvatske vojnike“, ali ovdje trebamo uzeti u obzir da postoji razlika između termina vojske i vojnika. Ti vojnici jesu većinom bili hrvatske nacionalnosti pa su prema tome i „hrvatski vojnici“, a o pitanju jesu li oni i „hrvatska vojska“ smo već došli do zaključka kod analize Vujčićevog udžbenika. Možda bi bilo bolje da je i ispod fotografije korišten termin „postrojbe NDH“, ali bez obzira na to ovaj udžbenik ostavlja najbolji i najobjektivniji dojam što se tiče ulomaka o partizanskim zločinima. To potvrđuje i činjenica da Leček nikog ne proglašava nevinim ili ga optužuje, a donosi i neodređeni podatak o broju žrtvi tih zločina, što je puno bolje od onoga „između 50 i 300 tisuća ljudi“¹⁸⁸. Povijesni izvor za ovu lekciju se odnosi na tekst *Posljednji poziv*, kojim su komunisti izdali upozorenje da će se svi, koji će se nakon 15. rujna 1944. godine zateći u vojnim formacijama domobranstva, četnika i drugih, smatrati neprijateljima i biti strogo kažnjeni. Ovim se izvorom zapravo ukazuje na činjenicu da su se brojni vojnici (ustaše, četnici, domobrani) mogli spasiti, ali niti predaja partizanima nije bila tako jednostavna. O tome govori sljedeći izvor koji stoji uz ovu lekciju, a odnosi se na zapis Josipa Kalingara, pripdanika „Vražje“ divizije. On svjedoči o tome da su, za predaju partizanima, ustaše ili četnici morali imati „vezu“ odnosno poznanstva.¹⁸⁹

Prije nego što krenemo na lekcije o Hrvatskoj unutar Druge Jugoslavije, treba ukratko analizirati i što se u ovom udžbeniku donosi o ustašama i četnicima. Već smo napomenuli kako gradivo o Drugom svjetskom ratu na području raspadnute Kraljevine Jugoslavije, počinje lekcijom o NDH. Na početku lekcije objašnjeno je kako je i zašto došlo do ustrojstva NDH, a piše i na koji način je Ante Pavelić došao na vlast. Također opisan je ustroj NDH te ustroj njezine vojske koja se dijelila na ustaške i domobranske postrojbe. Što se fotografija tiče, postoje prikazi Ante Pavelića i Slavka Stauzera. Uz Pavelićevu fotografiju ide tekst: *Poglavnik NDH-a Ante Pavelić (1889.-1959.) polaže prisegu;* a uz Stauzera piše: *Domobranski general Slavko Stauzer pregledava oružje.* Osim toga imamo i fotografiju na kojoj se nekoliko ljudi veseli uz isticanje hrvatske zastave, a u komentaru piše: *Slavlje u Zagrebu 10. travnja 1941. godine.*¹⁹⁰ Za razliku od Perićevog i Vujčićevog opisa NDH, Leček ne započinje rečenicama „opravdanja“ u kojima bi insinuirala kako je ideja o nezavisnoj hrvatskoj državi ispravna ili opravdana. Također autorica ovdje, osim fotografije slavljaja, ne naglašava činjenicu da su Hrvati, barem u početku bili oduševljeni stvaranjem NDH. Ostale

¹⁸⁸ Vidi 37. i 46. str.

¹⁸⁹ Isto 211.

¹⁹⁰ Isto 165-167.

informacije su slične kao i kod Perića ili Vujčića, osim što Leček pridaje malo više pažnje ustrojstvu vojske u NDH. Nadalje, ustaški režim je i ovdje proglašen diktatorskim te se ističe da je zabranjen rad svim strankama, osim ustaškoj. Politički neprijatelji su često ubijani, kao npr. Mihovil Pavlek Miškina ili zatvarani u zatvore ili logore, kao npr. Vladko Maček. Osim komunista i antifašista naglašeno je kako su od ustaškog režima stradavali Srbi, Židovi i Romi. Kao glavni uzrok za takvu politiku protiv Srba se navodi povijesno iskustvo nasilja velikosrpskog režima te četnički pokret. S druge strane rasni zakoni protiv Židova su doneseni pod ideološkim utjecajem njemačkih saveznika. Spomenut je logor Jasenovac te da je u njemu stradalo oko 50 000 ljudi, ali i da je velik broj ljudi otpremljen iz Hrvatske u njemačke logore gdje su ubijani. Naglašeno je protivljenje Alojzija Stepinca takvoj politici, a uz tekst stoji i fotografija svećenika Dragutina Jesiha ispod koje piše: *Svećenik Dragutin Jesih spašavao je Židove, radi čega je ubijen 1944. Dodijeljeno mu je priznanje „pravednika među narodima“*. Osim te fotografije prikazan je i *Plakat antisemitske izložbe u Zagrebu 1942. godine*. Tim plakatom se pozivalo ljude na *Izložbu o razvoju Židovstva i njihovog rušilačkog rada u Hrvatskoj*, a uz tekst poziva nacrtan je čovjek s mačem i štitom, na kojem se nalazi šahovnica i veliko slovo „U“, kako se bori protiv zmije koja je predstavljala Židove.¹⁹¹ Ovaj dio o ustaškoj politici prema političkim i etničkim neprijateljima je sličan, ali opet različit od Perićevog i Vujčićevog opisa. I ovdje se ističe da je za politiku prema Srbima kriv velikosrpski režim iz Kraljevine Jugoslavije te da u politici prema Židovima ustaše slijede Nijemce. Ipak, Leček koristi malo drugačije formulacije, tako da su ovdje u nabranju Srbi na prvom mjestu te se na taj način ne umanjuje negativnost ustaške politike prema njima. S druge strane, Perić je u svojem opisu rekao da su ustaše radili *genocid protiv Židova i Cigana, a također i protiv Srba*, a o čemu smo već donijeli zaključak.¹⁹² Također Perić i Vujčić su koristili riječ „Cigani“, a ovdje se koristi riječ „Romi“, što je puno prihvatljiviji termin. Što se tiče Alojzija Stepinca, ističe se njegova pomoć žrtvama, ali nema nikakvih pretjerivanja i drugih opisa vezanih uz njega. U sljedećim rečenicama je opisana podjela NDH na okupacijske zone te „urota Lorković – Vokić“. Ovdje se može vidjeti i kako je izgledao ustaški vojnik, a mislim da takvih fotografija nije bilo čak ni u ranijim udžbenicima devedesetih godina. Uz fotografiju piše: *Ustaški vojnik ispred stražarnice na Markovom trgu u Zagrebu*. Na kraju lekcije se nalazi ono što je velika novost u odnosu na Perić i Vujčića, a to je opis gospodarstva, znanosti i kulture u NDH. Navedena su četiri povijesna izvora za ovu lekciju, a najzanimljiviji su zapisi Milana Babića iz Požege i Stjepana Grmeka, pripadnika

¹⁹¹ Isto 167-168.

¹⁹² Vidi 38. str.

„Vražje“ divizije iz Tuhelja. Babić piše o svome oduševljenju hrvatskom državom, ali protivljenju ustaškom režimu, a Grmek svjedoči o novačenju u domobransku vojsku. Ostala dva izvora su zapisi Ante Pavelića, odnosno Mladena Lorkovića.¹⁹³ U odlomku o slomu NDH opisan je bijeg Nijemaca folksdojčera te je naglašeno kako je Pavelić napustio Zagreb, bez da je izdao bilo kakvo upozorenje ili upute hrvatskim građanima.¹⁹⁴ Tako da je Pavelić ovdje opisan kao kukavica i čovjek koji bježi, što je u suprotnosti sa Perićem i Vujčićem, koji su kao ustaške vrline isticali baš hrabrost i lojalnost, pogotovo činom prema Lorkoviću i Vokiću. Kukavičluk je tamo pak bio rezerviran za srpske vojnike, prije svega četnike, a sada ćemo vidjeti što o njima kaže Suzana Leček.

Četnici su u ovom udžbeniku opisani kao jedna od velikosrpskih organizacija, koja je pod vodstvom Draže Mihailovića željela stvoriti Veliku Srbiju. Ističe se da su radili po talijanskim pokroviteljstvom te da su se borili uglavnom protiv ustaša i partizana. Zbog slabog se naoružanja nisu upuštali u veće bitke, nego je njihovo djelovanje većinom bilo usmjereno prema civilima, nad kojima su činili strahovite zločine. Uz tekst se nalazi i fotografija na kojoj se nalazi pripadnik četničke vojske u društvu sa njemačkim oficirom, a komentar ispod slike glasi: *Četnici su bili u srdačnim odnosima s Nijemcima.*¹⁹⁵ Iz toga možemo zaključiti da Leček i za ovu temu donosi realnu sliku, bez nekih pretjerivanja u opisu četničkih zločina ili omalovažavanja.

Sljedeće spominjanje neke od glavnih tema ovog istraživanja, imamo u lekcijama o Hrvatskoj unutar Druge Jugoslavije. Kao što smo već spomenuli, te lekcije je napisao Damir Agičić, koji je već odabirom naslova tih lekcija najavio neke različitosti u odnosu na Perića i Vujčića. Naime, kod Agičićevih naslova nema one fraze o Hrvatskoj „u okovima“ Jugoslavije, odnosno Agičić formulacijom naslova, za razliku od Perića i Vujčića, ne daje negativnu ocjenu tom razdoblju hrvatske povijesti. Time njegove lekcije o Hrvatskoj u sastavu komunističke Jugoslavije, već kroz naslove, dobivaju na objektivnosti. Ipak bez obzira na naslov, u nastavnoj jedinici o Hrvatskoj u prvim poratnim godinama se donose slične informacije kao i kod Perića ili Vujčića. To znači da se navode uglavnom negativne strane komunističke Jugoslavije, ali ne tako negativnim tonom i kontekstom kao što su to navodili Perić i Vujčić. Ovdje se na početku lekcije ističe neriješeno nacionalno pitanje u Jugoslaviji te nedemokratičnost kod izbora za Ustavotvornu skupštinu. Također opisano je i na koji su način glasači zapravo bili prisiljeni da glasaju za Narodnu frontu s Josipom Brozom

¹⁹³ Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, *POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1999), 168-172.

¹⁹⁴ Isto 209.

¹⁹⁵ Isto 206.

Titom na čelu. Zatim su opisane *agrarna reforma, nacionalizacija* te *kolonizacija* kod koje je posebno istaknuto da je bitno promijenila etničku strukturu stanovništva u plodnim krajevima Panonske nizine.¹⁹⁶ Dakle vrlo različiti opisi od onih u „jugoslavenskim“ udžbenicima, a slični onima kod Vujčića i Perića, s iznimkom što ovdje nema ništa o centralizmu i velikosrpskoj hegemoniji.

Što se tiče položaja vjerskih zajednica u Jugoslaviji, također vrlo slično opisano kao i u prethodnim udžbenicima devedesetih godina. Ipak, ovdje se ne pretjeruje u opisivanju mučenja svećenika, nego se samo navodi da su bili progonjeni od strane komunista, koji nisu bili skloni religiji. Osim Katoličke crkve, u ovom udžbeniku se ističu i progoni drugih vjerskih zajednica u Hrvatskoj pa se navode pogubljenja zagrebačkog muftije Ismeta Muftića, evngeličkog biskupa NDH Phillipa Poppa te patrijarha Hrvatske pravoslavne crkve Germogena. Spomenut je i Alojzije Stepinac za kojeg se navodi da je najpoznatija žrtva vjerskih progona u Jugoslaviji, da je osuđen za navodnu suradnju s ustašama te da se radilo o nepoštenom i montiranom sudskom procesu. Za razliku prijašnjih opisa Stepinca, ovdje nema glorificiranja njegove ličnosti i domoljublja, nego se samo navodi da ga je 1998. godine papa Ivan Pavao II. proglasio blaženim. Uz ovaj tekst postoje i dvije slike, prva se odnosi na božićnu čestitku iz Vjesnika, uz komentar: *Ilustracija iz Vjesnika kojom se čestita Božić 1945. godine. Bio je to prvi i posljednji Božić koji se u komunističkoj Hrvatskoj slavio javno.* Druga prikazuje Alojzija Stepinca, uz prateći komentar: *Nadbiskup Alojzije Stepinac na sudu.* Što se tiče povijesnih izvora za ovu lekciju, oni su vezani uz Alojzija Stepinca, a radi se o ulomcima njegovog govora na sudu.¹⁹⁷

U sljedećoj lekciji je dosta detaljno opisan Titov sukob sa Staljinom i Infrombiroom. Prvo se u kratkim crtama objašnjava kako je do tog sukoba došla, a nakon toga i koje su njegove posljedice. Istaknuto je kako je zbog te situacije, među velikim brojem komunista vladalo nesnalaženje i konfuzija te da nisu mogli shvatiti kako je Staljin preko noći postao narodni neprijatelj. Zbog toga su bili hapšeni, proganjani te osuđivani na internaciju i prisilni rad na Golom otoku. Tu je spomenut i Andrija Hebrang za kojeg piše da je zbog svog naglašenog hrvatstva smetao nekim srpskim članovima vodstva KPJ te da su oni iskoristili sukob Tito – Staljin kako bi ga uhitili. Uz tekst ide i fotografija Andrije Hebranga ispod koje piše: *Iskaznica vijećnika AVNOJ-a i člana Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugosalvije Andrije Hebranga (1899. - 1949.), koji je pao kao žrtva progona u doba sukoba sa*

¹⁹⁶ Isto 230-233.

¹⁹⁷ Isto 236-238.

Staljinom.¹⁹⁸ Što se tiče ove teme, Agičić ne glorificira Titovu hrabrost u sukob sa Staljinom, već u prvi plan stavlja negativne strane tog sukoba. Kod Andrije Hebranga ističe se njegovo naglašeno hrvatsvo, ali se njegova smrt ne povezuje sa velikosrpskim šovinizmom¹⁹⁹, kao kod Vujčića. Zapravo se može zaključiti kako je ova Agičićeva lekcija vrlo slična onoj u Perićevom udžbeniku iz 1993. godine. Izvori za ovu lekciju su vezani uz *hrvatsko proljeće*, temu za koju smo već objasnili zašto nije analizirana u ovom radu.

Što se tiče ovog udžbenika, može se zaključiti kako se koncept lekcija i informacije koje se donose, ne razlikuju puno od Perićevog ili Vujčićevog udžbenika. Naravno da postoji nekoliko informacija koje se ovdje spominju, a prije se nisu spominjale ili se ovdje ne spominju, a prije su se spominjale. Ipak najveću razliku između ovog udžbenika i prijašnjih udžbenika povijesti iz devedesetih godina, čini kontekst, odnosno način na koji se te informacije donose. Ovaj udžbenik nije u velikoj mjeri opterećen politikom i Domovinskim ratom i zato u njemu postoje temelji multiperspektivnosti. To najbolje dokazuju lekcije u kojima se spominju zločini u Drugom svjetskom ratu, gdje se na sve zločine jednako gleda te nijedna vojska nije niti isuviše optužena niti opravdana. Što se tiče lekcija o Drugoj Jugoslaviji, iznose se većinom negativne strane, što znači da se tu još uvijek čuje odjek politike i događanja devedesetih godina dvadesetog stoljeća. Ono što je napredak u odnosu na prije jest da nema izdvajanja hrvatskog naroda kao naroda koji je najviše „propatio“ unutar Druge Jugoslavije. Odnosno može se reći da se ističu većinom negativne strane komunističkog uređenja Jugoslavije, ali one ovdje jednako vrijede za sve narode Jugoslavije i nisu okarakterizirane kao „velikosrpske“ i „protuhrvatske“. Ono za što se može reći da je najzapaženije u ovom udžbeniku jest odličan izbor povijesnih izvora i fotografija a čemu se ponajviše vidi provedba multiperspektivnosti.

Taj napredak u odnosu na Perića i Vujčić uvidio je i Ivo Goldstein koji je u svojoj analizi kao najveći pomak označio činjenicu da se u ovom udžbeniku, kada je riječ o Drugom svjetskom ratu, ipak vidi tko je na *pravoj*, a tko na *krivoj* strani. S druge strane najveću manu, Goldstein pronalazi u tome što se i dalje pokušavalaći opravdanje za djelatnost ustaša.²⁰⁰

Na didaktičkom planu, može se reći da je udžbenik odličan i vrlo sličan Vujčićevom, koji je po tom pitanju bio vrlo dobar. I ovdje na početku svake nastavne jedinice možemo vidjeti svojevrsnu pripremu za gradivo koje slijedi. Ta priprema se sastoji od nekih već naučenih činjenica ili pitanja za ponavljanje prošlog gradiva, a osim učenicima može poslužiti

¹⁹⁸ Isto 240-241.

¹⁹⁹ Vidi 48. str.

²⁰⁰ Ivo Goldstein, „O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj,“ u *Dijalog povjesničara – istoričara* 3, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac (Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann, 2001), 22-23.

i profesorima da učenike lakše uvedu u novu lekciju. Na kraju svakog odlomka se nalaze pitanja za ponavljanje, a na kraju lekcije su izdvojene informacije koje treba upamtiti. Izvorce smo spomenuli već nekoliko puta i stvarno su dobro selektirani i što je vrlo pohvalno, donosi ih se po nekoliko za svaku nastavnu jedinicu. Fotografije su izvorne pa su većinom crno-bijele, ali postoje i one u boje, pogotovo iz razdoblja novije povijesti. Osim fotografija postoje i prikazi raznih ilustracija iz novina, plakata i karikatura, a ističe se i nekoliko zemljovida u boji. Način pisanja također vrlo dobar i primjeren, jedina zamjerka je što je Leček u dva navrata koristila onaj „nesretni“ pridjev „naš“ i to u rečenicama gdje opisuje doprinos NOP-a u borbi protiv fašista te u opisu vojne obuke domobranske vojske. U prvom slučaju ističe da je NOP *svojim jačenjem uspijevaov vezivati sve više njemačkih i talijanskih postrojbi na našem teritoriju,*²⁰¹ a u drugom piše da su novostvorene domobranske divizije („Vražja“, „Tigar“ i „Plava“) *dobile njemačke časnike, prošle obuku u Austriji i bile, za naše prilike, izvrsno opremljene.*²⁰²

5. ZAKLJUČAK

Svi ljudi bi trebali imati pravo na vlastitu povijest, baš kao što bi trebali imati pravo da je i poriču, ali povijest je važna jer može pridonijeti većoj toleranciji i povjerenju među pojedincima ili pak može biti nosioc odvajanja, nasilja i netrpeljivosti.²⁰³ Upravo ta njezina važnost, samu povijest često čini metom raznih promjena koje su nekad pozitivno, a nekad negativno provedene. Devedesetih godina prošlog stoljeća u Hrvatskoj je doista došlo do velikih promjena u gledanju na povijest općenito, a pogotovo u pogledu na povijest netom propale Jugoslavije te na njezine glavne simbole. Ta promjena se, na temelju usporedbi i analizi povijesnih udžbenika, u ovom radu i pokušala pokazati. Ipak, treba napomenuti da te promjene, iako izrazite i očite, nisu toliko radikalne, koliko bi se to moglo očekivati. Primjerice, Josip Broz Tito se u udžbenicima devedesetih godina spominje puno manje negoli u „jugoslavenskim“ udžbenicima te nema glorificiranja njegova lika i djela, a što je bilo i za očekivati. Međutim, u današnjim medijima, političkim govorima pa čak i u znanstvenim istraživanjima se uz ime Josipa Broza Tita često, opravdano ili neopravdano, veže riječ „zločinac“, a čega u udžbenicima povijesti iz devedesetih godina iznenađujuće nema. U „jugoslavenskim“ udžbenicima su se takve konotacije vezale uz Antu Pavelića ili Dražu

²⁰¹ Suzana Leček, Magdalena Najbar – Agičić, Damir Agičić, Tvrtko Jakovina, *POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1999), 185.

²⁰² Isto 167.

²⁰³ Ivo Rendić-Miočević, „Kakva bi trebala biti nastava povijesti u demokratskoj Hrvatskoj,“ *Radovi (Sveučilište u Splitu. Filozofski fakultet Zadar. Razdio povijesnih znanosti)* sv. 37, br. 24 (1999): 194.

Mihailovića pa je bilo za očekivati da će se taj trend nastaviti i u udžbenicima iz devedesetih, ali vezano za osobu Josipa Broza Tita. No autori udžbenika ili političari su se odlučili da je u svrhu „detitoizacije“ ipak bolja metoda maksimalnog reduciranja informacija o njemu, a ne metoda radikalnog optuživanja. Informacije o partizanima su također smanjene u odnosu na „jugoslavenske“ udžbenike, ali ne toliko kao u slučaju informacija o Titu. Ovdje je glavna promjena ta što se stavlja naglasak na hrvatske partizane te se stvaraju neki novi „heroji“, čija je glavna odlika hrvatsko domoljublje pomiješano sa antifašizmom, a čime se zapravo hrvatske partizane odvaja od ostatka partizana. To se naročito odnosi na srpske partizane, koje se opisuje kao bivše četnike koji su na kraju rata promijenili stranu. Njih se ponajviše okrivljava za partizanske zločine s kraja rata te ih se izravno povezuje sa agresorskom vojskom JNA u vrijeme Domovinskog rata u Hrvatskoj. Zbog toga se može reći da su hrvatski partizani prikazani pozitivno i to zbog njihove borbe protiv nacista, dok se s druge strane partizane općenito izjednačava sa četnicima ili ustašama. Odnosno može se zaključiti kako se ovdje ne koristi metoda reduciranja informacija, kao kod Tita, već se separacijom hrvatskih partizana od ostatka partizanske vojske vrši promjena informacija koje se donose u udžbeniku povijesti. Iz toga se zapravo vidi i politika vladajućih u Republici Hrvatskoj devedesetih i kako se oni žele prezentirati svijetu. Žele se ograditi od tekovina NDH i fašizma, ali i od tekovina Jugoslavije i komunizma te se voditi novom idejom koju možemo nazvati „domoljubnim antifašizmom“. Što se tiče komunizma, kao političkog i ekonomskog sustava, najistaknutija razlika između „jugoslavenskih“ i udžbenika iz devedesetih godina je kontekst. Informacije, kao i njihova količina, su uglavnom iste, samo što se u „jugoslavenskim“ udžbenicima o primjerice agrarnoj reformi ili kolektivizaciji piše izrazito pozitivno, a u udžbenicima iz devedesetih godina izrazito negativno. To je i razumljivo jer se Republika Hrvatska tih godina odvojila od zemlje komunističkog državnog uređenja te se zbog toga taj komunizam opisuje u što negativnijem svjetlu. Na taj način, opisom komunizma u Jugoslaviji kao neizdrživog za Hrvate, hrvatska historiografija devedesetih godina svijetu pa i svojem narodu daje alibi za svoje napuštanje Jugoslavije i komunističkog uređenja.

Kada gledamo iz današnje perspektive, itekako su vidljive posljedice tih promjena koje su doživjele historiografija i školska povijest u Hrvatskoj devedesetih godina. Najočitiiji primjer je mišljenje koje prevladava u određenom dijelu javnosti, medija pa čak i znanstvenih krugova, a prema kojem se u Jugoslaviji pisala i prenosila „iskrivljena“ povijest te se tek u posljednjih 25 godina u Hrvatskoj zna, piše i prenosi „prava“ i „istinita“ povijest. Za to mišljenje, iako prevladava, ne može se tvrditi i da je u potpunosti točno, jer moramo uzeti u obzir da apsolutni uvid u prošlost nije moguć. Činjenica da historiografija nudi tek približnu

spoznaju o prošlosti nas naravno ne smije voditi općem skepticizmu i relativizmu.²⁰⁴ Ipak, mora nas i ograničiti u sudu o „iskrivljenosti“, odnosno „istinitosti“ povijesti. Bila ona „istinita“ ili „iskrivljena“, činjenica jest da je povijest u Hrvatskoj devedesetih godina i dalje bila u službi politike. Politika pak odbacuje prošlu zbilju te referentnom smatra odnose prošlosti i sadašnjosti koju diktira ona sama, odnosno država.²⁰⁵ Upravo taj problem povijesti u službi politike se, bez obzira na razne promjene, nije riješio te se tu i dalje krije najveći nedostatak hrvatske historiografije, školske povijesti, a samim time i udžbenika za povijest. Možda se to devedesetih godina i nije provodilo u tolikoj mjeri da bi se stvarao kult, kao u „jugoslavenskim“ udžbenicima, ali udžbenici povijesti su i dalje imali jasan zadatak oblikovanja političkog stava kod djece i mladih ljudi. Netko bi to mogao nazvati i razumljivim, jer već smo zaključili koliko su za jednu mladu državu, kao što je tada bila Hrvatska, važni mladi ljudi i njihovi politički stavovi. Ipak, kada bi nastava povijesti služila manje u nametanju određenih stavova, a više u poticanju djece na konstruiranje vlastitog mišljenja, imali bismo puno manje „istinitih“ i „iskrivljenih“ povijesti.

²⁰⁴ Zdenka Janeković-Römer, „O pisanju povijesti i znanju o prošlosti,“ u *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, ur. Ivo Goldstein, Nikša Stančić i Mario Strecha (Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za hrvatsku povijest, 1999), 455.

²⁰⁵ Isto 451.

6. BIBLIOGRAFIJA

Popis izvora (udžbenici):

Agičić, Damir, Tvrtko Jakovina, Suzana Leček i Magdalena Najbar – Agičić. *POVIJEST 4, udžbenik za četvrti razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 1999.

Čubelić, Tomo. *Povijest za VIII. razred narodne osmogodišnje škole i za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1956.

Perić, Ivo. *Povijesna čitnaka za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Perić, Ivo. *POVIJEST – udžbenik za IV. razred gimnazije*, 2. izd. Zagreb: Školska knjiga, 1972.

Perić, Ivo. *Hrvatska i svijet u XX. stoljeću*. Zagreb: Školska knjiga, 1993.

Vujić, Ivan. *POVIJEST, Hrvatska i svijet u XX. stoljeću, udžbenik za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Birotehnika, 1998.

Monografije:

Antoljak, Stjepan. *Renesansa hrvatske historiografije: dosadašnje, sadašnje i buduće zadaće*. Pazin: Naša sloga, 1996.

Banac, Ivo. *Raspad Jugoslavije: eseji o nacionalizmu i nacionalnim sukobima*. Zagreb: Durieux, 2001.

Bilandžić, Dušan et. al. (ur.). *Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za historiju radničkog pokreta, 1969.

Bojić, Milosav (ur.). *Prva proleterska*. Zagreb: Globus, 1984.

Duka, Zdenko. *Račan: biografija*. Zagreb: Profil international, 2005.

Franković, Dragutin. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska 1918.-2008.*. Zagreb: EPH Liber, 2008.

Goldstein, Ivo. *Tito*. Zagreb: Profil knjiga, 2015.

Grahek Ravančić, Martina. *Bleiburg i križni put 1945.*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2009.

Hartmann, Florence. *Milošević. Dijagonala luđaka*. Rijeka/Zagreb: Nakladni zavod globus, 2002.

Janković, Branimir. *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.

Kapetanović, Reuf Mirko. *Kronologija zbivanja u Republici Hrvatskoj 1989.-1995.*. Zagreb: Informator, 1997.

Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji: (1945.-1960.): Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Marijan, Davor. *Hrvatska 1989.-1992.: rađanje države*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2017.

Marijan, Davor. *Obrana i pad Vukovara*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2013.

Marijan, Davor. *Oluja*. Zagreb: Tiskara Rim, 2007.

Nazor, Ante (ur.). *Počeci suvremene hrvatske države (kronologija procesa osamostaljenja Republike Hrvatske: od Memoranduma SANU 1986. do proglašenja neovisnosti 8. listopada 1991.)*. Zagreb: Stega tisak, 2007.

Petrungaro, Stefano. *Pisati povijest iznova. Hrvatski udžbenici povijesti 1918.-2004. godine*. Zagreb: Srednja Europa, 2009.

Pirjevec, Jože. *Tito i drugovi*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2012.

Saračević, Sead (ur.). *Bilo je časno živjeti s Titom*. Zagreb: Vjesnik: Mladost:Prosvjeta, 1980.

Simić, Pero. *Tito. Fenomen stoljeća*. Zagreb: Tisak, 2009.

Časopisi:

Agičić, Damir. „Nastava povijesti u Hrvatskoj.“ *Povijest u nastavi* 2 (2003): 140-148.

Baranović, Branislava. „Promjene obrazovnog diskursa u postsocijalističkoj Hrvatskoj.“ *Revija za sociologiju* sv. 25, br. 3-4 (1994): 201-211.

Kolar-Dimitrijević, Mira. „Povjesničar Ivo Perić: u povodu 75. godišnjice života.“ *Časopis za suvremenu povijest* sv. 37, br.1 (srpanj 2005): 191-203

Koren, Snježana. „Promjene u nastavnom planu i programu za osnovne škole u Republici Hrvatskoj tijekom posljednjeg desetljeća.“ *Povijest u nastavi* 2 (2003): 155-163.

Koren, Snježana. „Slike nacionalne povijesti u Hrvatskim udžbenicima uoči i nakon raspada Jugoslavije.“ *Historijski zbornik* 60 (2007): 247- 294.

Pavličević, Dragutin. „In memoriam – profesor Tomo Čubelić.“ *Historijski zbornik* 39 (1986): 363-364.

Posavec, Vladimir. „Povjesničari i „povjesničari“.“ *Radovi (Zavod za hrvatsku povijest)* 30 (1997): 308-317.

Rendić-Miočević, Ivo. „Kakva bi trebala biti nastava povijesti u demokratskoj Hrvatskoj?.“ *Radovi (Sveučilište u Splitu. Filozofski fakultet Zadar. Razdio povijesnih znanosti)* sv. 37, br. 24 (1999): 191-204.

Rendić-Miočević, Ivo. „Nova nastava povijesti kao temelj pluralizma.“ *Izješće (Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci)* šk. god. 1995/1996 (1996): 127-132.

Zbornici radova:

Agičić, Damir. „(Re)konstrukcija suvremene hrvatske/jugoslavenske povijesti u pregledima/sintezama nakon 1991. godine.“ U *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Vera Katz, 59-71. Sarajevo: Institut za istoriju, 2007.

Fleck, Hans Georg i Igor Graovac (ur.). *Dijalog povjesničara – istoričara 4*. Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001.

Goldstein, Ivo. „O udžbenicima povijesti u Hrvatskoj.“ U *Dijalog povjesničara – istoričara 3*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 15-28. Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001.

Janeković-Römer, Zdenka. „O pisanju povijesti i znanju o prošlosti.“ U *Zbornik Mirjane Gross: u povodu 75. rođendana*, ur. Ivo Goldstein, Nikša Stančić i Mario Strecha, 445-458. Zagreb: Filozofski fakultet, Zavod za hrvatsku povijest, 1999.

Karge, Heike. „Istraživanje školskih udžbenika u Jugoistočnoj Europi. Problemi, projekti, perspektive.“ U *Dijalog povjesničara – istoričara 4*, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 17-31. Zagreb: Zaklada Friedrich- Naumann Stiftung, 2001.

- Najbar-Agičić, Magdalena. „Promjene u prikazu Drugog svjetskog rata u hrvatskim udžbenicima povijesti u posljednjih četvrt stoljeća.“ U *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 213-231. Zagreb: Zaklada Friedrich – Naumann Stiftung, 2001.
- Najbar-Agičić, Magdalena. „Od kulta ličnosti do detitoizacije. Prikazi Josipa Broza Tita u hrvatskim i srpskim udžbenicima.“ U *O Titu kao mitu, Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*, ur. Nevena Škrbić Alempijević i Kirsti Mathiesen Hjemdhal, 377-399. Zagreb: Srednja Europa – Filozofski fakultet, FF press, 2006.
- Prlender, Ivica. „Hrvatski udžbenici za povijest- stanje i nakane.“ U *Dijalog povjesničara – istoričara* 4, ur. Hans-Georg Fleck i Igor Graovac, 45-54. Zagreb: Zaklada Friedrich- Naumann Stiftung, 2001.
- Sødberg, Marius i Sabrina P. Ramet. „Izazovi pred Hrvatskom nakon osamostaljenja.“ U *Hrvatska nakon osamostaljenja: rat, politika, društvo, vanjski odnosi*, ur. Renéo Lukić, Sabrina P. Ramet i Konrad Clewing, 11-30. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2013.
- Szabo, Agneza. „Problemi hrvatske historiografije u XX. stoljeću s posebnim osvrtom na terminologiju i školske udžbenike.“ U *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: Između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*, ur. Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrovšak, 17-28. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005.
- Škrbić Alempijević, Nevena i Kirsti Mahiesen Hjemdhal (ur.). *O Titu kao mitu, Proslava Dana mladosti u Kumrovcu*. Zagreb: Srednja Europa – Filozofski fakultet, FF press, 2006.

